

KAREL KRAMÁŘ

JEHO ŽIVOT A VÝZNAM

K SEDMDESÁTÝM NAROZENINÁM

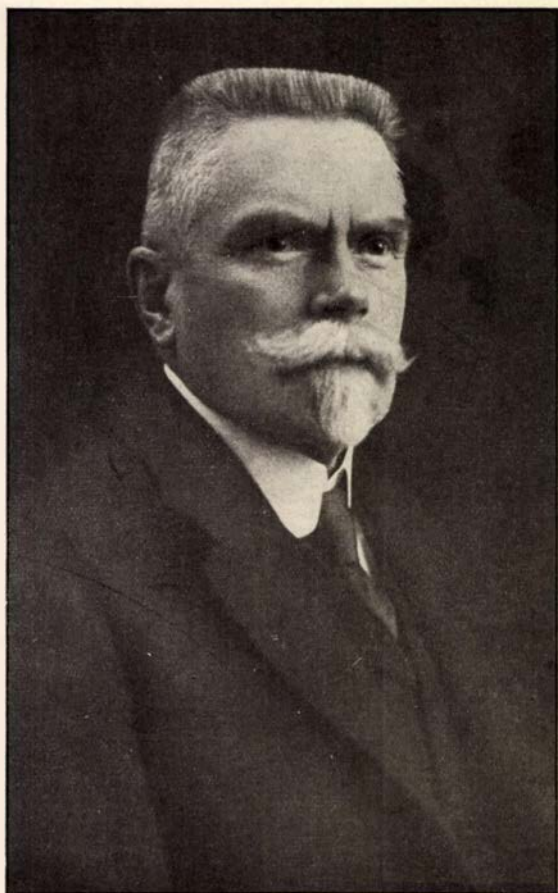
ČESKÉHO A SLOVANSKÉHO POLITIKA

NAPSAL VINCENC ČERVINKA

V PRAZE 1930

Hudocny!

JUDr. KAREL KRAMÁŘ.

11 014689

KAREL KRAMÁŘ

JEHO ŽIVOT A VÝZNAM

K 70tým narozeninám českého a slovanského politika

NAPSAL

VINCENC ČERVINKA

V PRAZE 1930

TISKEM OBCH. TISKÁRNY MERKUR - NÁKLADEM ČS. NÁR. DEMOKRACIE

*Všecka práva, zejména i překladu do cizích jazyků,
vyhrazuje si autor.*

I.

MLADÁ LÉTA.

Dr. Karel Kramář je rodem horák z Podkrkonoší, z jeho nejkrásnějšího kouta. Je na něj také pyšný a jeho rodný horský kraj patří k jeho největším, nekonečným láskám. Když na něj vzpomínal ve vídeňském vězení, zjhl mu vždycky hlas, zteplel zrak.

Narodil se ve Vysokém nad Jizerou, 27. prosince 1860, v krásném horském hnízdě, malém okresním městečku, jež už od konce XVIII. století mělo v celém kraji pověst města probuditelého, uvědoměle českého. Narodil se tu jako jediný syn stavitele Petra Kramáře, zesnulého 1907, energického a přičinlivého, svobodomyslného, jenž později z Vysokého se přestěhoval do blízkých Semil (1875), a matky Marie Kramářové, vzácné české paní, proslulé svou dobročinností.

Rod a rodný kraj daly dru Karlu Kramářovi do vínku zdravý horský kořen a pracovní houževnatost ve spojení se silným národním vědomím, zoceleným tím původem ze samého národnostního pomezí. Do škol chodil doma a v Liberci, pak v Praze na Malé Straně, do tehdejšího reálného obecního gymnasia; na pražskou universitu přišel roku 1879, ještě nerozdělenou, promoval na doktora práv roku 1884, již na české.

Hle, jak líčí sám svoje gymnasiijní léta (v knize „Na obranu slovanské politiky“, 1926): „Kdo prodělal léta sedmdesátá jako já, který jsem přišel do Prahy jako malý student z hor, plný už českého vědomí, třeba sotva desíletý, a viděl zde, jak na Malé Straně do sněmu je volen Němec, kdo prodělal zoufalý hospodářský stav českého podnikání po krachu roku 1873, kdy nám skupovali Němci naše cukrovary, továrny, dráhy, jejichž akcie byly doposud v našich rukách, kdo byl svědkem vítězného násilí, a jak Vídeň zlomila náš odpor a chabrušem si pomohla k přímým volbám, ten dovede oceniti, co znamenalo ohromné slovanské gesto ruské ve válce za osvobození slovanské bulharské ráje, ten ví, proč jsme proti zákazu policie při zprávě o pádu Plevna v předměstích iluminovali, proč jsme zase dovedli

věřiti a proč v rodinách našich politických předáků visel obraz cara Osvoboditele”.

Kramářův krajan a blízký známý celého jeho rodu, dnes nejstarší český spisovatel Antal Stašek, o 18 let starší jeho, velmi pěkně vylíčil, jak se kdysi poprvé v životě setkal s mladým Kramářem, tehdy oktávánem, na Tři krále 1879 (ve sborníku „Z hor jsme“, 1927): „Ve voze jsem se octl ve společnosti mladíka, z jehož zevnějšku i chování bylo na první pohled viděti středoškolského studenta. Slovo k slovu a já se dověděl, že to je mladý Kramář, syn stavitele Kramáře, jenž tehdy již bydlil v Semilech... Nebylo mi nesnadno rozpoznat, ze vzájemných rozhovorů, které jsme vedli, že se ten mladý student k svému prospěchu valně odráží od prostředí naší mládeže, jak tenkrát byla; že vyniká nad svůj věk i nevšedními, pouhému školskému rámcí se vymykajícími vědomostmi, jakož i širším, u takových jinochů řídkým rozhledem. Rozpoznal jsem i to, že v něm cosi hárá, co ho žene do budoucnosti, pudí k činům, vzbuzuje v něm samém velké naděje. Ihned jsem si pomyslíl: to je jeden z těch, kteří vyniknou v našem národě”.

O málo mladší vrstevník Kramářův, jeho kolega z university, žel již zesnulý dr. Boh. Franta († 1928), potomní věrný jeho spolupracovník v politice, takto o něm svědčí:

„Vzpomínám často mladého právníka Kramáře, jeho působení ve studentstvu, Kramáře debatéra na studentských schůzích, i milých soukromých styků s ním. Vzpomínám, jak se všestranně vzdělával a jevil stále činnou lásku k práci. Při veškeré vážné práci však byl přístupten ušlechtilému veselí, odzbrojoval lehce vtipem, rád poučoval mnohé, poněvadž mohl; jeho kritika byla vždycky zajímavá. Brzy odešel do ciziny, ale ne jako tak mnozí synové zámožných otců, aby se bavil, či dokonce hýřil, nýbrž aby studoval a nabyl bohatých národohospodářských, historických a politických vědomostí.”

Podobně vzpomíná Kramářových studentských let druhý jeho, mnohem starší současník, potomní kolega ve vídeňském parlamentě a blízký spolupracovník publicistický. Je to dr. Servác Heller (1845—1922), bývalý říšský poslanec a dlouholetý vynikající redaktor „Nár. Listů”, publicista vždycky význačně slovansky orientovaný, neboť pobyl ve svém mládí v Rusku a zachoval si s ním duchovní styk po celý život.

Ve své vzpomínce, psané ke Kramářově šedesátce, napsal Servác Heller:

„Vidím ho před sebou jako mladého, kvetoucího muže s jarou, smavou tváří zdravé barvy, s jasně zářícíma, pronikavě a přece měkce svítícíma očima, tmavě rusými, lesklými vlasy, bujnými, krátce přistřiženými, hustými a stojatými, se světlými

kníry a o něco temnější bradou, muže pružného a hybného, ladně svižného, hovorného, vlídného a družného, krátce řečeno: muže, na něhož byla radost se podívat a s nímž byla radost promluvit! Jeho mladistvé, takřka jiskrné vzezření bylo harmonicky shodnou folií k projevům jeho nitra. Tyto sálaly už bystrostí rozumu a vtipem, ale také hřejivou vroucností citu, jež mile smísená byla s jemnou satirou a srdečným humorem. Mlád byl ještě dr. Kramář, ale jeho nazírání na svět bylo již vyspělé jako názor učenice, jeho úsudky o věcech veřejného života zněly už jako sentence zralého myslitele. Mladistvý dr. Kramář mluvil s praktickými politiky naší strany již jako partner stejně vyškolený a zkušený, a ti vážili si ho, nehledíce nikterak na jeho mládí."

Tento živý portrét Kramářův vztahuje se na poslední léta osmdesátá, kdy Kramář již vstoupoval do veřejného života jako silná individualita, kterou nebylo lze přehlížeti.

To měl již za sebou vědecká studia v Praze a v Německu, v Berlíně a Štrasburku, promoci v Praze (1884), načež se hned zase vrátil do Berlína, do semináře proslulého tenkrát národohospodáře a katedrového socialisty prof. Wagnera, jehož byl nejlepším žákem a kde vznikla také jeho první vědecká práce „Das österreichische Papiergeld" (Leipzig, 1886). Z Berlína odebral se pak dr. Kramář ještě do Paříže na právě založenou vysokou školu věd politických, a tak se vrátil do Prahy na sklonku let osmdesátých mladý učenec všestranně připravený pro veřejný život.

Brzy však najímá si stálý byt i ve Vídni, aby byl blíže střediska politiky nám nepřátelské, studuje tu v archivech vídeňských, stopuje podle přímých pramenů dějiny českého zápasu v monarchii, a z těch studií vyrůstá později jeho první samostatná a v mnohém směrodatná pro jeho všechn další postup politická studie „České státní právo".

Jak svědčí Dr. Zd. V. Tobolka ve svém doprovodu k velkému vydání sebraných spisů, řečí a dopisů Kaizlových (Dr. Josef Kaizl: „Z mého života", II. 219), dohodoval se Kaizl již r. 1886 jako staročeský tehdy poslanec se svým bývalým posluchačem na pražské universitě Kramářem, tenkrát již spoludruhem, zabývajícím se odborně otázkami státovědeckými, zvláště pak finančními, a připravujícím se vědomě a soustavně na dráhu praktické politiky, o založení politického týdeníku.

Kramář na provedení myšlenky stál a hořel pro ni, ale k uskutečnění došlo teprve počátkem roku 1889, kdy Kaizl, Kramář a T. G. Masaryk, od r. 1882 také jako Kaizl mimořádný profesor obnovené české university, převzali čtrnáctideník „Čas", zabývající se až dosud skoro výhradně literární kritikou a rukopisným bojem a přeměnili jej na týdeník „věnovaný veřejným

otázkám". Kramář byl pak přechodně i jeho vydavatelem od listopadu 1890.

Hlavní spolupracovníci „Času": Kaizl, Masaryk, Kramář a Dr. Rezek — významný český historik a potomní ministr krajan, † 1908 — pracovali tu společně podle svého programu, který vypracoval Kramář, k povznesení úrovně české politiky, k povznášení politického stranictví s osobní půdy na základy věčné, zásadní. Kramář sám v průběhu několika let psal do „Času" většinou úvodní stati pod značkou L. E. Byl nejmladší z této trojice, Masaryk byl starší jeho o deset a půl, Kaizl (1854—1901) o šest a půl roku.

Čhtějící se uplatniti v politickém životě, do něhož přinášeli vědeckou erudici a vlastní program politický, utvářejí tito tři skupinu prvních „politických realistů", nikoli stranu, nýbrž jen směr, myšlenkový proud, nové politické metody. Jednají nejdřív s politickými předáky staročeskými, pak mladočeskými, hlavně s drem. Juliem Grégrem (1831—96), a hlavním vyjednávačem je mladý Kramář. On provedl smíření, bohužel jen formální, mezi Juliem Grégrem a Masarykem. Jistě u něho působilo, třeba jen druhotně, i pevné, utužené mladočešství otcovo, i jeho vlastní mladočeská minulost, kterou osvědčil zejména v Akademickém čtenářském spolku, jehož byl jednatelem, a na sklonku roku 1890 vstupuje realistická trojice do nár. strany svobodomyšlné, aby se zúčastnila již s jara příštího roku volebního zápasu, jenž v danou chvíli znamená především: boj proti staročeským punktacím.

20. prosince 1890 Kramář za tuto skupinu tří realistů píše do „Času" úvodní článek „Na nových drahách", kde vykládá za sebe i za svoje starší druhy, proč vstupují do politiky ve spojení s velikou organisovanou stranou, třebaže jejich poměr k ní zůstává jako dosud kritický, aby na společné cestě pracovali ke společnému cíli národnímu, nechávajíce stranou podružné nesrovnalosti a osobní city.

Budoucí politiku českou mladý muž, ne zcela 30tiletý, jenž chystal se kandidovati teprve příštího roku a také slavně vyhrál svou březnovou kampaň volební r. 1891, naskizzoval slovy, jež v jádře znamenala jeho politický program a krédo zároveň. Stojí za citování právě jádro tohoto projevu, od jehož hlavní směrnice se nikdy neuchýlil:

„Elementární silou žádá český lid nejen odpor proti punktacím, nýbrž daleko víc . . . Lid chce sebevědomější politiku vůči vládě, ne povolnost za každou cenu, jen aby vláda nepadla. Důvěřuje síle svého odporu proti všem ústrkům. Jeho celý radikalismus je v tom, že chce spravedlivost ke všem, že nesnáší, aby se s ním zacházelo jako s nutným zlem."

„Nemá-li lid býti teprve zklamán, nemá-li ztratiti vůbec všecku důvěru ve své politické snažení, musí strana, které svěří v příštích volbách říšských vedení české politiky, dělati opravdovou práci v parlamentě. Tou stranou bude strana svobodomyšlná. O tom nemůže býti pochyby. Strana svobodomyšlná musí býti co možná nejlepší . . . My na útraty národa opravdu bychom nedovedli těšiti se z neúspěchu odpůrcova. Ale bylo by osudnější než kdy jindy, kdyby strana svobodomyšlná zklamala. Strana, která povede příští českou politiku, musí býti co nejdokonalejší, to je na ten čas přední zájem národa. Musí v sobě spojovati vše, co v Čechách chce a umí pracovati.”

Živly, které chtějí a dovedou pracovati, burcoval, sváděl a spojoval dr. Kramář po celý svůj život: ať v rakouském parlamentě usiloval o jednotný český klub, ať v Praze rekonstruoval vlastní stranu a přiváděl do ní vynikající jednotlivce ze stran a skupin jiných, ať získával inteligenci mimo strany stojící pro veřejnou činnost, ať posléze v čsl. parlamentě se bil pro všennárodní koalici.

Této základní koncepci svojí politiky z mládí zůstal věren po celých 40 let.

II.

VSTUP DO POLITIKY.

Tak mladý Kramář vstoupil do aktivní politiky se svou základní myšlénkou a rozumí se, že ve své průbojnosti a se svou energií uplatňoval ji tak, že brzy začal vtiskovati určitý ráz straně, v níž pracoval. Prof. Masaryk, tenkrát čtyřicátník, byl především filosof a sociolog. Prof. J. Kaizl národohospodář, zájímající se hlavně o finanční vědu, svými kořeny a prvními sympatiemi politickými vyrostlý ze Staročechů. Nejmladší z trojice dr. Kramář měl v krvi po otci uvědomělý nacionalismus, utužený ze svého rodného kraje a zúrodněný jednak světovým rozhledem politickým, jednak žhavým cítěním slovanským, navazujícím přímo na buditelské snahy po slovanské vzájemnosti. Roku 1890 podniká svou první studijní cestu po Rusku (šestiměsíční) a po svém návratu píše do „Času“ (1891) serii článků: „Dojmy z Ruska“. Víme z dopisů Kaizlových z té doby, jakým zájmem byly provázány tyto kritické stati, jež tvoří základ a východisko pro všechno další Kramářovo studium Ruska soudobého a jeho politické, hospodářské i sociální struktury.

Od té doby zájezdy Kramářovy do Ruska se opakují pravidelně, zejména pak od roku 1900, kdy uzavírá tam sňatek se svou chotí Naděždou Nikolajevnou, každoročně — až do světové války. Je málo politiků západoevropských, kteří by Rusko a ruský problém znali tak důkladně a z vlastního poznání, jako dr. K. Kramář. Ale to jen mimochodem.

Všichni tři přátelé-realisté političtí společně tenkrát šli do zápasu proti mladočešství, jemuž v denních bojích politických hrozilo nebezpečí radikálního zplanění, s cílem vnitřního posílení jeho myšlenkového základu a zintenzivnění české politiky ve Vídni, aby dosáhla takového respektu, na jaký má právo a jaký by přinesl pozitivní úspěchy celému národu.

V této trojici dr. Kramář jako nejmladší byl nejživější a byl také talent vysloveně politický, nakloněný ke kompromisu, kde je účelný, nutný, kde může prospěti, aby přiváděl blíž k cíli —

i toužící po uplatnění v politické aréně aktivně a pokud možná výsledně.

2. března 1891 dr. Kramář odnáší vítězství ve venkovských okresech jičínském, novopackém, hořickém, semilském, železnobrodském a lomnickém, obdržev zdrcující většinu 371 hlasů proti staročeskému kandidátu továrníku Maškovi (51). Hned na to 4. března 1891 vyhrávají své mandáty vídeňské ve skupině měst jeho političtí přátelé: v Písku, Domažlicích, Klatovech atd. prof. T. G. Masaryk, v Karlíně a na Smíchově prof. Jos. Kaizl.

Třicetiletý dr. Kramář pouští se do činnosti poslanecké se vším elánem mládí, s duševní výzbrojí, opřenou o všestranné vzdělání vědecké, zejména také historické. Jeho široký zájem ob-
jímá všechny obory politické praxe, a jako zahájil svůj vstup do veřejného života zápasem s mladočeštvím rychle vyrostlým a proto leckdy radikálně planým, tak uvnitř strany samé pracuje pak důsledně proti politice pouhého radikalismu, směřuje k vnitřnímu posílení české politiky ve Vídni, která podle jeho zásad musí býti pravdivá a věcná, chce-li býti respektována. Obohacuje myšlenkově stranu, jež ve volbách z roku 1891 porazila na hlavu Staročechy a tak velkým šikem poslanců vstoupila na půdu parlamentní, přejímajíc velkou a těžkou odpovědnost za osudy české politiky vůbec.

Tímto vnitřním posilováním strany staví Kramář zároveň myšlenkový základ ke své potomní politice pozitivní. Česká politika, jak on si ji představuje, má býti faktorem, s nímž nutno všude a vždycky počítati: dostávati český živel do úřadů, do všech posic, kde jde o vliv, o přímý styk centrálních úřadů s jednotlivými korunními zeměmi, do samosprávy. Státní finance i obchod, soudnictví, školství a všechny otázky kulturní jsou předmětem jeho soustavného zájmu. Je to zároveň drobná práce, často neviditelná a nepopulární, jako práce velké linie, třístící se zdánlivě všemi směry, ale namířená stále do budoucna. Je to houževnatost v otázkách jazykových i v drobnostech, zdánlivě nepodstatných pro některé, a přece kardinální, poněvadž se dotýkají zájmů všech vrstev občanských a sledují veliký cíl: dosíci zrovnoprávnění v monarchii na všech polích, všude a ve všem.

Roku 1894 dobývá si dr. Kramář i zemského mandátu na sněm král. Českého (na Vysocku) a v obou sborech zákonodárných stává se brzy předním řečníkem a získává si značný vliv přímý v „Klubu českých poslanců“, nejdřív ve Vídni, pak i v Praze. Jak dosvědčuje dr. Václav Škarda, jeden z nejintimnějších jeho druhů politických, jenž od roku 1896 stojí v čele pražského vedení nár. strany svobodomyslné a vždy věrně po boku dra Kramáře v půtkách vnitrostranických (při kolísavém chování „Nár. Listů“ jako soukromého orgánu stranického), dobývá si Kramář „přes mládí své význačné postavení svým všeobecným

vzděláním, neobyčejnou pílí a jasným politickým úsudkem . . . Od počátku své politické práce jest dr. Kramář pevným vyznavačem politiky reálné, navazuje v tom směru na názory dra Sladkovského (1823—80) a dra Ed. Grégra (1827—907); nespouštěje nikdy se zřetele konečného cíle našeho národního programu, snaží se za daných poměrů pro národ získati vše, co slouží k rozmnožení jeho politické moci, jakož i k zvelebení jeho kulturní a hospodářské zdatnosti. Neustálá péče o potřeby vědy a umění, o požadavky školství a pokrok sociální proniká celé jeho působení." (Úvodní slovo ve sborníku vydaném ke Kramářovým 50. narozeninám.)

Roku 1896 vyslán je dr. Kramář poprvé do rakouských delegací, na jedinou tribunu, kde český politik může tou dobou uplatniti svůj hlas v zahraničních otázkách a problémech monarchie, a od té doby je pravidelným a stálým jejích členem až do světové války, jež znamená i konec habsburské říše. I tady zjednává si všeobecný respekt a což je hlavní, všeobecný poslech svým světovým rozhledem politickým, svou pevnou linií. Má vždycky co říci, a jeho řečnický talent i zevnější formou, i vnitřním obsahem získává si váhy i za hranicemi a dobývá si patřičného místa i ve sloupcích světového tisku.

III.

POLITICKÉ KAMPANĚ.

Dějiny české politiky ve Vídni od důležitého mezníku počátkem let devadesátých, kdy Mladočeši přejali šmahem vedení a tudíž i odpovědnost, tedy od samého vstupu Kramářova do politické aktivity, jsou nerozlučně spjaty s jeho jménem, až do pádu vídeňského parlamentu, do rozbití Rakouska. I když poslední zasedání tohoto parlamentu (za války roku 1917—18) konalo se již bez něho, poněvadž rozsudkem válečného soudu (1916) byl svého mandátu zbaven, tím naléhavěji ozývalo se tu přes tu chvíli jeho jméno, tím samozřejměji jeho duchem odboje, tehdy již na plno vyslovovaného, nasycena byla parlamentní atmosféra.

Brzy domáhá se tady Kramář předního postavení, brzy i vůdčího. Podstupuje drobné zápasy ve straně, která má své slabiny, jako konečně každá strana, ale slabiny tím větší, že příliš rychle vyrostla a mnozí její členové v parlamentě i na odpovědných místech doma nedovedli si míru a dosah celkové odpovědnosti vždycky včas uvědomiti. Léta trvalo, než tu vybojoval svůj program pozitivní politiky. Byl bojovník, jenž ochotně přijímal námitky a třeba i rány, často i za jiné. Ale spěje k vůdcovství, chápal, že to jinak nejde. To je také jeden rys jeho povahy a jeho širokého smyslu pro odpovědnost vůdce, že bere na sebe odpovědnost do důsledků: hájí věc, o jejímž prospěchu je přesvědčen, byť byla pro tu chvíli nepopulární. Ví, že se politika nedělá pro dnešek ani pro zítřek, nýbrž na léta a desetiletí.

Je při tom konciliantní, podle potřeby i roztomilý k odpůrcům ve straně vlastní, stejně jako k Němcům. Tou konciliantností získává si všecky osobně, i když ve věci je nucen s nimi zápoliti hodně do tuha. Než se pokusím v povšechném rámci a při vší obsahové stručnosti zachytiti chronologicky a ovšem jen v přehledu všecky politické kampaně Kramářovy v období let 1891 až 1914, tedy v období „české politiky nové doby“ — jak je Kramář sám nazval ve svém obsažném historickém přehledu v Tobolkově „České Politice“ (díl III., str. 535—795) u Laichtrů, rád bych, pokud umím, naznačil aspoň zhruba hlavní politické

směrnice Kramářovy politiky, jež vysvětlují po mém mínění i jeho úspěchy celkové a v hlavních věcech, byť v jednotlivostech nebyl bez citelných porážek a neúspěchů, jak je přináší konečně každý boj, a zejména politický boj za takových mocenských poměrů, jaké byly na půdě vídeňského parlamentu.

Ve všech kampaních politických, jichž tolik vedl a tak často vítězně, byly vůdčí zásady Kramářovy: přímost, pravda, poctivost. Pravda bez ohledu nahoru i dolů — snad by se to dalo všechno shrnouti pod pojem: mravní princip v politice a ve veřejném životě vůbec. Byla mu cizí demagogie, ať si tak mnozí malí politikové říkávají, že politický vůdce musí býti někdy tak trošičku demagog, zrovna tak jako i nejsvědomitější lékař musí být někdy trochu šarlatán, že malá porce demagogie a šarlatánství jsou cosi jako ozdravující injekce ve chvíli potřeby. Této vlastnosti neměl a nemá dr. Kramář. Politická demagogie byla mu vždycky tak cizí, jako politická fráze. Málokdy měl ohled na prospěch dané chvíle. Bylo by u něho absurdní a skoro hanba připomínati, že neznal prospěchu osobního, ale neznal ani prospěchu svých politických přátel, neznal dokonce prospěchu vlastní strany, jestliže se mu zdálo, že vyšší je prospěch národního celku.

Trefně připomněl ještě nedávno ministr dr. J. Matoušek (ve sborníku „Z hor jsme“, 1927), jak při jakési debatě o „politickém kšeftářství“ Kramář s vervou sobě vlastní prohlásil: „Poslouchejte, kdyby měla být opravdu politika jen obyčejný handl a vzájemné napalování, pak bych byl já první, kdo by z politiky utekl!“

A doporučoval vždycky vřele lidem jdoucím do politiky vzdělání, odborné znalosti, svědomitost a poctivost, s jakou sám politiku dělal. Nezapomenutelnou zůstává mi jeho řeč „O politice a vzdělání“, jíž zahájil v únoru 1911 přednášky na „Českém učení pro vědy politické v Praze“, které vzniklo, mimochodem řečeno, z jeho štědrosti. Jako samozřejmost vyslovil tam potřebu, aby ti, kdo politiku vedou ať jako poslanci, či jako žurnalisté, znali všechny složky politického, hospodářského a sociálního života nejen svého národa, nýbrž i státu, v němž žijí, i svých národních odpůrců:

„My ovšem musíme chtít, — pravil, — aby politické vzdělání nebylo omezeno na vedoucí kruhy. K jeho rozšíření musí jíti všechny naše snahy — ale bylo by již velkým prospěchem, kdyby aspoň ti, kdo v sobě cítí povolání k vůdčí úloze mezi lidem, měli nejen své p ř e s v ě d ě n í, nýbrž také tak trochu z n a l o s t i základních poznatků všech složitých úkazů veřejného života. Mluví se často ve formě vtipu o tom, že by měla býti zavedena zkouška způsobilosti pro poslance i žurnalisty, ale nutno si přiznati, že v tom vtipu je mnoho hořké pravdy. Zákonodárství

hluboko zasahuje do všech životních poměrů každého jednotlivce, a při vši účtě k zásadám demokracie a k učení o suverenitě národa dlužno si přece jen přát, aby p ř e d e v š í m ti, kdo svým hlasem rozhodují o nejsložitějších poměrech veřejnoprávních, hospodářských a sociálních, o potřebách a podmínkách života, aby tito lidé znali základní pojmy hospodářského a sociálního života, státního hospodářství finančního, aby jim nebylo neznámo státní a zemské zřízení, úkoly státní správy, kulturní potřeby, vnější i vnitřní dějiny státu atd. To všechno jest abeceda politického myšlení a není snad tak neskromný požadavek, žádáme-li, aby ti, kdo v politice spolurozhodují, nebyli analfabeti."

Tak mluvil tedy vůdčí politik, který jest od samých začátků svého politického působení vtělený demokrat živého sociálního citění. Ale demokrat, který znal a zná příliš dobře všechny slabiny demokracie a přes to se nebál nikdy lidu mluvit pravdu. Přál si upřímně, aby lid ve svých širokých masách byl spoluúčasten na řízení státu, ale přál si také, a kladl mu to vždycky na srdce, aby se staral ze svého práva vytěžit co nejvíc — rozumnou, poctivou a přímou cestou, poctivou spoluprací všech občanských složek.

A. Mezi Prahou a Vídní. — Politika domácí i zahraniční.

Tento typický inteligent v politice dělal vždycky všechno, aby umožnil spolupráci inteligence s prostým lidem. Nejlepší důkaz toho je jeho iniciativa a vůdčí úloha při vymáhání všeobecného, rovného a tajného hlasovacího práva v Rakousku na sklonku roku 1905. Ačkoli si mohl vypočítati předem a nemohlo o tom býti vůbec pochybnosti, že tím oslabí svou stranu, jež měla v privilegovaném parlamentě tak silnou posici, neváhal zasaditi se vší vahou svého politického vlivu o prosazení nejširší zásady demokratické, jaká se jen tenkrát dala prosaditi. Kramářova zásluha v tom směru je historická. Byla svého času uznána všeobecně, nemůže býti zapomenuta, popřena. Pohnutkou byly mu tenkrát ovšem výstražné zkušenosti Ruska, z prvních revolučních otřesů, které prodělal největší kontinentální a zároveň slovanský stát po prohrané válce rusko-japonské; pohnutkou byla mu i národopisná pestrost monarchie, v níž nesporná většina slovanského živlu byla bezohledně znásilněna německou hegemonií. Také tento důvod padal velmi na váhu, neboť dr. Kramář dobře věděl, že jen s pomocí všeobecného hlasovacího práva je možno do vídeňského parlamentu dostat slovanskou většinu, třebaže za daných poměrů nebylo lze spoléhati, že se také vždycky prakticky uplatní.

Ale o této kampani Kramářově bude ještě řeč ve spojitosti s celkovým jeho politickým postupem let 1905—7, kdy nový volební zákon, o nějž Kramář měl především zásluhu, dosáhl císařské sankce. Souběžně s domácí politickou linií šla i jeho linie

politiky zahraniční: tady pracuje soustavně pro uvolnění tíživého poměru k Německu, pro větší sblížení s Francií, a hlavně s Ruskem. Při tom nezanedbával Kramář důležitých spojitostí: politiky a hospodářství, politiky domácí se zahraniční, Vídně s Prahou, říšské rady se zemskými sněmy. Jeho vliv doma, uvnitř monarchie stoupal nejen jeho loyálností k odpůrcům, nýbrž zároveň i nebojácností, říci plně svoje mínění i do domácího tábora; nic si nedělal z výtek „černožlutého rakušáctví“.

Ve své politické studii o „Českém státním právu“, psané 1890, vystoupil Kramář otevřeně proti domácímu podlamování národní energie, proti nemužným nářkům nad „tragedií Bílé hory“, opíraje se o své vlastní studium vídeňských pramenů archivních. V této studii Kramář nově formuluje české stanovisko v boji proti vídeňskému centralismu, jenž začal teprve za Marie Terezie (1749), zrušením české dvorské kanceláře ve Vídni, což byl vlastně zárodek pozdějšího dualismu z roku 1867, kdy monarchie byla rozpoltněna na dva samostatné celky, na Rakousko-Uhersko, které pouze záležitosti vojenské, finanční a zahraničně-politické mělo společné. Kramář dobře rozpoznal, že tímto rozpoltněním říše byla vydána v plen Němcům a Maďarům a bystře v tom viděl do budoucna zárodek příštího zmaru; jak správně, ukázalo se při rozpadnutí říše roku 1918.

V této významné studii o českém státním právu neliší se Kramář v konečných cílech od našich státoprávníků, ani od t. zv. státoprávních pokrokářů, jen taktika a metody jeho boje jsou jiné. Odtud lze čerpat již všechny znaky jeho potomní cílevědomé politiky, nepouštějící se zřetele pro naléhavé požadavky dneška a zítřka budoucí úkoly. Odtud pramení jeho kladná politika k Rakousku, t. zv. p o s i t i v n í politika, ale ovšem k Rakousku s p r a v e d l i v é m u ke všem svým národům. Politika rovné páteře, neohrožená a důstojná směrem nahoru i dolů.

Za vlády Badenovy v lednu 1897 stává se Kramář druhým místopředsedou poslanecké sněmovny, v říjnu téhož roku prvním místopředsedou, a na tomto místě podniká svůj rozhodný boj s Všeněmci, láme statečně, ale marně obstrukční politiku německou, s heslem: pro parlamentarismus a pro demokracii! Padá s ministerstvem Badenovým 28. listopadu 1897, a jako dědictví této čestné kampaně zůstává mu „až za hrob“ — arcí Rakouska — bezedná zášť Všeněmců, vlastních jeho hrobařů. Marně Kramář varuje, marně konstatuje o něco později, za Körbra, — jak vypravuje Jos. Penížek (ve své knize „Česká aktivita v letech 1878—1918“), že „všeněmectví bylo Rakouskem postátněno“. Ještě za světové války tito nenapravitelní slepci političtí se na Kramáře vrhají a ještě roku 1916, kdy Kramář sedí ve vídeňském posádkovém vězení, dr. Fr. Wichtl vydává proti němu pamfletickou knihu s názvem: „Der wahre Anstifter des Weltkrieges“. (Pravý původce světové války.)

Jeho politická činnost přináší viditelné úspěchy. Je tuhý a praktický státoprávník, a jako takový žádá důsledně a naléhavě, když František Ferdinand při svém morganatickém sňatku odříká se před vídeňským parlamentem nároku na trůn, aby renunciaci následníkova byla předložena i zemským sněmům, především zemskému sněmu království Českého. Jeho pozitivní politika nese také svoje plody na všech polích; dociluje přímé účasti na vládní moci dosazováním českých lidí do všech ministerstev, vymáhá české postuláty ve školství středním, průmyslovém, obchodním, odborném. Měli-li jsme roku 1891 jen 14 českých gymnasií a 7 reálék, máme roku 1909 již 27 gymnasií a 29 reálék. Zároveň pracuje Kramář horlivě i v otázkách hospodářských, a viditelný úspěch této práce se zračí ve stavbě četných lokálních drah, říčních staveb, regulace Labe a Vltavy. Zároveň bojuje o vnitřní češtinu v úřadech, ačkoli marně, ale česká politika za vedení Kramářova dostává aspoň četné přednosty či aspoň náměstky přednostů v důležitých departementech ministerských, kteří zůstávají, i když ministři se střídají.

Byly ovšem doby přílivu a odlivu v těchto houževnatých výbojích české pozitivní politiky kramářovské na poli ryze politickém, hospodářském i kulturním. Nelze ovšem mluvit také o výhradné zásluze Kramářově; mělt' zajisté zdatné a oddané pomahače i spolubojovníky ve vlastní straně, byli spolubojovníci i v jiných stranách, když s pátou kurií (1897) přicházejí do parlamentu, a zejména od r. 1907, kdy česká poslanecká država stoupá rázem na 108 hlav. R. 1906 stává se dr. Kramář (po Pacákovi) předsedou Českého klubu, r. 1907 Národního klubu, jenž sdružuje poslance strany mladočeské, agrární a národně-katolické (71). Ale iniciativnost Kramářova a jeho vůdcovství byly uznávány leckdy mlčky i tam, kde se o tom z důvodů politicko-stranických hlasitě nemluvalo.

Roku 1905 dr. Kramář píše svoji novou, nevelkou sice rozměry, ale velmi významnou obsahem, politickou studii: „Poznámky k české politice“. Píše ji na Krymu v době politické prázdny, kam pravidelně jezdí na léto odpočívat, ale nepřestává se ani tady zabývatí problémy domácích i zahraničních politiky. Bylo to po prohrané ruské válce s Japonci, za prvních revolučních otřesů v Rusku, kdy Kramář předvídá chmurnou budoucnost monarchie v objetí Berlína stále těsnějším; bojí se, že prohráváme svůj státoprávní boj chybami a nejasnostmi svého programu, ač na venek národně i hospodářsky rosteme. Upírá zrak na slovanský živel v Rakousku a vidí veliké nebezpečí v německém pochodu na Balkán — přes Rakousko. Shledává, že úkol české politiky je: ve vlastním zájmu pracovati soustavně k uvolnění Rakouska z objetí Berlína, pracovati k přátelštějšímu poměru s Ruskem a Francií. Od těchto úvah je jenom krok k usilování, aby rakouský parlament byl zlidověn.

B. — Kampaň za všeobecné právo hlasovací.

Tady začíná veliký boj Kramářův za všeobecné, přímé, rovné a tajné hlasovací právo v Rakousku. Bez váhání přiskočí na pomoc sociální demokracii, která za tento požadavek vystupuje, neboť je si vědom, že tady jde také o kus jeho vlastní pozitivní politiky; v boji o politickou váhu a moc nejširších vrstev! Poučen revolučními otřesy v Rusku, vyvozuje z nich poučku také pro monarchii; ve všeobecném hlasovacím právu vidí jediný prostředek, aby i v Rakousku se uplatnila přirozená slovanská většina obyvatelstva. Kramář ví sice dobře, že vítězství širokých kruhů nových voličů poškodí jeho vlastní stranu, zatlačí ji z privilegovaného postavení, ale prospěch národního celku je mu ovšem nad zájmy stranické. Věří zároveň v české jádro davů dělnických, třebaže jsou organisovány v táboře sociálně-demokratickém, centralisovaném do Vídně a přes Vídeň do Berlína. Přes špatné zkušenosti s dosavadními socialistickými poslanci (s jejich protistátovým ohražením), věří v české jádro dělnických mas, že přemůže i dočasnou orientaci vůdců.

Jak v tom směru správně odhadoval, ukázala skutečnost. V různých akcích politických v obou parlamentních obdobích předválečných došlo k loyální spolupráci Kramářova Národního klubu s klubem sociálně-demokratickým, a za války teprve se jasně ukázalo, že masy jsou namnoze národně uvědomělejší, citlivější a spolehlivější, než někteří vůdcové.

A tak Kramář prosazuje ve svém klubu iniciativní návrh na vládu, aby zavedla všeobecné právo hlasovací, vymáhá osnovu zákona z vládní iniciativy a zdůvodňuje pak tento návrh tak skvělou řečí, že odpor Němců je zlomen. Po dlouhých peripetiích konečně 26. ledna 1907 dostává se zákonu císařské sankce; první volby konají se 14. května 1907. Jejich důsledek jest, že do poslanecké sněmovny, čítající 516 členů, přichází 108 Čechů, a že celá sněmovna rázem dosahuje většiny slovanské, sice jen dvouhlasové, prakticky nevalné ceny při tuhých sporech mezislovanských i na půdě vídeňského parlamentu, ale ideově má to přece jen ohromný význam aspoň na venek. Podán cenný a očividný důkaz, že národně tak pestré Rakousko přes všechnu volební geometrii má slovanskou většinu. To znamenalo před válkou mnoho!

Veliký boj Kramářův, snad největší boj, který postoupil v rakouském parlamentě, znamená i trvalý čin demokratický a slovanský.

C. — Kramářovo novoslovanství.

Rusko od května 1906 mělo také svůj první parlament lidový, Dumu, sice slabou a rozkolísanou, ale s nadějí na vnitřní zpevnění. Rakousko mělo od května 1907 svůj demokratický,

opravdu lidový parlament, a dr Kramář zabývá se již dalšími dalekosáhlými plány. Po návštěvě učeného generála ruského, V. M. Volodimirova, v Praze a jeho předběžných poradách s Kramářem v květnu 1908 schází se ve Vídni první důvěrná porada několika politických předáků mezi rakouskými Slovy, a v červnu nastupuje Kramář společně se Slovincem Ivanem Hribarem, starostou lublaňským, a haličským Starorusem, posl. Glěbovickým svou cestu k důvěrným poradám do Petrohradu, z nichž zrodí se v červenci 1908 první, zatím přípravný sjezd mezislovanský v Praze — jen náhodnou shodou vnějších okolností spadající do 60. výročí prvního sjezdu slovanského v Praze z r. 1848.

Přípravný sjezd a celé hnutí, vyvolané Kramářem, dostává název **h n u t í n o v o s l o v a n s k é h o**. Toto Kramářovo novoslovanství vyrůstá nejen ze živě procítěné myšlenky slovanské vzájemnosti, jak se u nás zrodila a byla (v omezených možnostech arci) pěstována již našimi národními buditeli na sklonku XVIII. století, nýbrž i z velmi praktických, opravdu reálných úvah politika, jenž vždycky velmi věcně myslel do budoucnosti, třebaže mu říkali idealista, snílek, romantik, někdy i fantasta.

Kramářovo novoslovanství bylo jednak novou formulací staré myšlenky vzájemnosti, pružně přizpůsobenou požadavkům a potřebám moderní doby, ale bylo zároveň obranným tahem proti všeneckému „Drangu nach Osten“, proti němuž marně bojoval, před nímž bez úspěchu varoval Vídeň, jak jsem nahore již vyložil. To hnutí zejména od r. 1903 (za Körbra), nabývalo na výbojnosti. Na nebezpečí pangermanismu upozornil Kramář světovou veřejnost již dříve svými statěmi v „Revue de Paris“ a v londýnské „National Review“.

A chcete-li, byla tu i obdoba jeho politické koncepce z r. 1905 — při boji o všeobecné právo hlasovací — logický důsledek z ní: uplatnění prakticky a zdůraznění přirozenou slovanskou většinu ve vídeňském parlamentě. Ne-li již hned odstraniti, tedy aspoň zmírniti třecí plochy mezi jednotlivými slovanskými kmeny, zejména mezi Poláky a Rusy, poněvadž jinak nebylo možno vyúžitkovati nové konstelace vídeňského parlamentu pro slovanskou většinu.

Tak odjíždí dr. Kramář na jaře 1908 po několika důvěrných poradách do Petrohradu, aby tam jednal s vůdčími politiky ruskými o svém plánu. Do Petrohradu především proto, poněvadž myšlenka o novoslovanství byla neuskutečnitelná bez předběžné dohody v těžkém sporu rusko-polském. Hlavním předmětem petrohradské konference bylo pokusit se o mravní základ k dohodě mezi polskými a ruskými politiky, a toho účelu bylo dosaženo skvěle. Podařil se zázrak, jak tenkrát konstatoval nejen ruský a polský, nýbrž i německý tisk: dr. Kramář se svými politickými

přáteli dokázali získati pro myšlenku dohody nejen vlivné politické kruhy petrohradské, nýbrž i varšavské. A nový zázrak se podařil, když v dohodě s tehdejším ministerským předsedou ruským Stolipynem, delegace vedená drem Kramářem, na návratu z Petrohradu zastavila se i ve Varšavě, a také tam docíleno plné dohody o účasti Poláků.

Po sjezdu pražském z léta 1908, v němž došlo k historickému faktu, že Poláci a Rusové po prvé si tu podali upřímně ruce ke společné dohodě po trojím polském povstání — na neutrální půdě slovanské Prahy, a že se velmi sblížila stanoviska delegátů srbských i bulharských, došlo v létě 1909 k dalším poradám všeslovanským v Petrohradě a v létě 1910 ke druhému, zase jen přípravnému sjezdu novoslovanskému v Sofii. Vývoj politických poměrů v Rusku bohužel silně zkazil mezitím rusko-polské smíření, docílené v Praze před 2 roky. Nicméně neúnavný dr. Kramář, organisátor a nepřekonatelný optimista, svou autoritou osobní a právě tím živým optimismem docílil nového zázraku, že tu dochází k takovému sblížení všech Jihoslovanů, z něhož rodí se o 2 léta později balkánský svaz, se společnou frontou srbsko-bulharskou ve válce proti Turecku.

I na tomto místě má svou historickou cenu položití bezprostředně za sebou dva autentické výklady dra. Kramáře, jak se dívá na slovanský problém a speciálně na svoje usilování novoslovanské — před válkou (roku 1913), a po válce (1926).

Jestliže kde, tady právě se ukazuje, jak si zůstává důsledný ve svém — slovanském idealismu. V řeči o problémech české politiky, kterou měl v lednu 1913 v Praze v cyklu přednášek o české politice, pravil mimo jiné:

„Chceme, a v tom je náš slovanský problém, aby Rakousko bylo ke svým Slovanům stejně spravedlivé, jako k Němcům a Maďarům, a k Slovanům zahraničním tak blahovolné, aby vyloučen byl mezi nimi a Slovany každý konflikt a panovaly mezi nimi nejživější hospodářské styky. Ba víc, právě proto, že jsme dobrými Slovany a že toho před nikým neskrýváme, ať se to komu líbí či nic, myslíme, že jsme povoláni k tomu, abychom vzali Rakousku všemi Slovany tak obávaný ráz německomaďarský, a aby Rakousko tím, že nás připustí k spolurozhodování o všech věcech státních, mohlo přemoci nedůvěru, zakořeněnou ve všech Slovanech jeho tradiční politikou.

„My nechceme austroslavismus, nechceme Rakousko slovanské, chceme jen Rakousko ke Slovanům spravedlivé, poněvadž slovanské Rakousko bylo by buď lží, nebo nespravedlivostí k neslovanským národům rakouským, a na každý způsob největším nebezpečím pro duševní jednotu všeho Slovanstva, která musí býti ideálem každého opravdového Slovana.“

V těchto slovech je zároveň v jádře formulován také novoslovanský program Kramářův, myslím, že naposledy před světovou válkou. Nemýlím-li se, později už nikdy neudála se Kramářovi příležitost o něm mluvit, až — a ovšem velmi podrobně — před tribunálem válečného soudu vídeňského, a pak ovšem zase po válce, kdy nucen byl hájiti svoje novoslovanství proti těm, kteří v něm nic nedělali, a svou odmítavou kritikou se jen snažili tehdejší úsilí a práci podceniti.

Stojí tedy za zaznamenání, co dodal Kramář na závěr k tomuto svému přesně formulovanému programu novoslovanskému. Zní to jako výstraha:

„Kdyby však všechny naše nejpoctivější snahy a úmysly byly marny, kdyby Rakousko nedovedlo se vymaniti ze své politiky protislovanské, pak ať neviní nespravedlivě nás, že věříme v nezdolnou sílu a životnost svého národa, a že také nezoufáme nad budoucností — Slovanstva.“

Tato věta Kramářova padla v lednu 1913, na půldruhého roku před válkou.

Tak tedy mluvil Kramář před válkou. Po válce, roku 1926, píše ve své knize „Na obranu slovanské politiky“:

„Jestliže jsme my Češi do novoslovanství nepřinesli nic, než starý svůj český program a svůj zvyk budovati všechno na reálných základech a tudíž zesilovati vědomí slovanské solidárnosti praktickým sblíčováním kulturním a hospodářským (projekt Slovanské banky, návrh přítele Hribara, o nějž se velmi zajímal pozdější ministr financí Bark, i slovanské výstavy, pro niž bylo živé porozumění v Moskvě), byl také náš aktuální politický program velmi reálný... Hlavním cílem novoslovanství bylo: využívatí nových poměrů, nastalých zřízením Hosudarstvenné Dumy v Rusku pro vnitřní organisaci Slovanstva, a to pro sblížení těch, kdo byli od věků v nesmiřitelném nepřátelství, Rusův a Poláků, a tak pro utvoření opravdové reálné síly ze Slovanstva která by měla vždy vážný význam v politickém rozvoji Rakouska i Ruska, a která by v každém případě, zejména ve chvílích kritických, byla ochranou před hroící tenkrát rozpínavostí pangermánskou, charakterisovanou jmény: Berlín-Bagdad.“

„Napsal jsem to před „narozením“ novoslovanství ve svých „Poznámkách o české politice“ roku 1906: „Nepodaří-li se to (totiž: udělati průlom do staré zdi vídeňské němčící politiky), pak nezbude nám ovšem nic, než vši silou pracovati na vnitřním sílení našeho národa tak, abychom beze všeho lehkomyšlného optimismu mohli věřiti slovům Palackého a spoléhati nakonec na mohutnou, netušenou ještě sílu nového Slovanství, rodícího se na rozvalinách ruské autokracie. „Nemůže býti jasnějšího svědectví,

že jsem myslel na Slovanstvo i bez Rakouska. Můj soudce v procesu to dobře cítil a viděl v tom mou velezradu . . .”

Při srovnání obou těch výkladů (opakuji: autentických výkladů tvůrce novoslovanství) vyplývá zřejmě, z jakých úvah se zrodilo, jaká byla jeho podstata, jaké cíle. Ještě dnes, kdy z odstupu dvaceti let přehlízíme kriticky tehdejší úsilí Kramářovo o dohodu mezislovanskou — arci: pouze na poli hospodářském a kulturním, jak bylo nutno tenkrát zdůrazňovati, ale což i to je málo? — třeba přiznati, že za dvanáct let po světové válce o nic podobného nebyl ani pokus učiněn, ač dnes žijeme v poměrech nesrovnatelně výhodnějších. Arci: schází tu dnes slovanště Rusko, vyřadění snad na desetiletí ještě ze všech kalkulací. O nový důvod víc, abychom intensivně pocítovali, jaká je to pohroma pro všechny svět, pro slovanský svět především!

Kramář sleduje tu však zřejmě ještě jeden cíl ryze domácí — snad druhotný, ale ani ten nemůže býti podceňován v daných poměrech: docíliti lepšího poměru i mezi Slovy v rakouském parlamentě. Všecko to usilování tak ideální a ušlechtilé v těžkých dobách nepřineslo sice výsledků trvalých, ale něco přece. Kdyby nic jiného, že všechny slovanský tisk v důsledku pražského i sofijského sjezdu se rozhovořil o společných zájmech a možnostech slovanské spolupráce, mělo to svoje dobré ozvuky o několik let později, při vypuknutí světové války, kterou sám německý kancléř říšský (tenkrát v naprosté shodě s Kramářem) nazval „velikým zápasem mezi světem germánským a slovanským”. A heslo Kramářovo, ražené na druhém přípravném sjezdu slovanském (v Sofii roku 1910): „Nezaslouží si jména Slovy ten, kdo utiskuje druhého Slovana!” — toto heslo přece jen nezaniklo tak zcela bez ohlasu a platí dodnes jako živé memento ve sporech mezislovanských.

Jeden výsledek, velmi praktický, jaký mělo Kramářovo úsilí novoslovanště, byl již zmíněn nahoře: že roku 1912 došlo k utvoření Svazu balkánské, v němž podali si ruce Srbové s Bulhary, když rozhodli se brannou mocí vymaniti se v područí tureckého. Bohužel, i toto spojení bylo jen přechodnou epizodou a odstředivé síly silnější, než všecko ideální usilování, brzy postavily oba slovanské národy zase nesmiřitelně proti sobě.

V dějinách odvěké snahy s praktickou aplikací českého buditeleského hesla o slovanské vzájemnosti tato „novoslovanště epizoda” Kramářova, jak říkají jeho zásadní a ne vždycky dosti nestranní odpůrci, uchová si trvale svoje čestné místo.

A kdyby nic jiného, široké rozvinutí slovanské otázky bezprostředně v letech předválečných, kdy nad celou Evropou stahovala se již bouřlivá mračna, dalo ideový základ a oživený slovanský smysl všem tužbám národa, jež živily na jedné straně jeho pasivní odpor za války, na druhé straně jeho naděje. Obojí-

ho bylo třeba jako soli, aby národ ve zdraví přestál strašlivou duševní depresi prvních válečných fází, aby přestál i těžké hospodářské rány, bezohlednou vojáckou persekuci i fáze konečné, kdy monarchie, třeba již v rozkladu, tolik bezedné trpělivosti ukládala všem svým slovanským národům.

D. — Kampaň o jazykovou rovnoprávnost.

V parlamentní politické činnosti Kramářově ve Vídni i v Praze zvlášť velikou, obsažnou a významnou kapitolu tvoří jeho boje jazykové, o jejichž složitosti a intenzitě dnešní mladá generace nemá ani potuchy, nedovede si patrně již ani pojem učiniti. Na půdě vídeňské sněmovny byly to boje o rovnoprávnost češtiny ve všech úřadech státních (za vnitřní češtinu) a ve veřejném životě vůbec, v Praze dlouholeté a svízelné jednání s českými Němci o t. zv. vyrovnání.

Svůj jazykový program Kramář velmi pregnantně vyložil ve své velké řeči o problémech české politiky, kterou měl v lednu 1913 v cyklu veřejných přednášek o české politice v Praze, z níž jsem jiný passus citoval již v předešlých odstavcích. Povídá tady o smyslu jazykových bojů:

„Proto s takovým úsilím bojujeme od 17 let za vnitřní úřední jazyk český, ve kterém vidíme dokončení a korunování našeho národního obrození, nejen věc politické cti českého národa. Veškeren náš život musí býti český. Naše snahy po jeho osamostatnění vyjadřují se pak hlavně ve snaze po naprosté samostatnosti v řízení našich záležitostí kulturních, neboť v této příčině nestačí nám ani největší benevolence úředníků německých, poněvadž chceme, abychom ve svém životě kulturním žili vlastním duchem, tradicemi své historie, a na druhé straně v tom, aby veškeré projevy života státního ve veřejné správě, tak četné a tak hluboko zasahující do všech poměrů sociálních, byly naprosto české a aby byly obmezeny ve prospěch němčiny jen tam, kde toho vyžaduje zabezpečení práv obou jazyků zemských v celém království a kde toho naprosto nezbytně žádají potřeby ústřední správy ve Vídni.

„Doufejme, že brzo dosáhneme tohoto nejdůležitějšího článku našeho jazykového programu. Přes toto požadování naprosté českosti našeho života, ve kterém bych se nebál ani slova chauvinismus, jsem ovšem pro učení se cizím jazykům, speciálně německému. Nebál bych se ani obligátní němčiny na středních školách, poněvadž se už nedovedu bát našeho odnárodnění. Jen bych chtěl, aby se mu ti, kdo se učí, také prakticky naučili, aby se vůbec naše mládež učila co nejvíc cizím jazykům, nejen německému, nýbrž i francouzskému, anglickému a hlavně jazykům slovanským! Nebojme se toho, že bychom uměli mnoho jazyků, poněvadž se bojím

v ž d y c k y t o h o, c o n e u m í m, a n e t o h o, c o u m í m !

„Myslím, že všechno to je nutné nejen pro naši politiku, nýbrž i pro naši hospodářskou expansi. Němci to dobře chápou a proto tak horlivě hlásají učení se češtině. Také my máme širší a větší cíle, než býti jen doma svým pánem, a proto je zapotřebí, abychom se k tomu vyzbrojili nejen zdatností věcnou, nýbrž i jazykovou.“

*

Když 3. října 1908 došlo k anexi Bosny a Hercegoviny, a Kramář od Izvolského se dověděl o podrobnostech jeho jednání s Aehrentalem i o tom, že tento nedodržel daného slova, bylo mu jasno, že dříve či později musí dojít k tomu velikému „zápasu germánského a slovanského světa“, který předpovídal již od svých bojů s Všeněmci, kteří pod pláštěm agitace „los von Rom“ hnali Vídeň do objetí — Berlína. Odpor Anglie proti anexi, kterou rakouský ministr zahraničí, hrabě Aehrental hrubě podvedl Rusko proti výslovnému znění tajné dohody, uzavřené s ruským ministrem zahraničí Izvolským v Buchlově na Moravě u hraběte Berchtolda, nástupce Aehrentalova, vehnal Rakousko-Uhersko ještě těsněji do náruče Německa. Od utvoření Balkánského svazu Vídeň pracovala plnou parou k válce.

Dr. Kramář snažil se zabrániti válce stůj co stůj, neboť věděl důvěrně, že Rusko není na ni dostatečně připraveno, počítajíc s vypuknutím války teprve na rok 1917. Kramář bere na sebe loyálně tajné diplomatické poslání do Bělehradu: v dohodě s ministerským předsedou baronem Bienerthem a novým zahraničním ministrem, hrabětem Berchtoldem a ruským generálním konsulem v Pešti Muravěvem jede do Bělehradu jednat s Pašičem. Nabízí Srbům přístup k moři a usiluje oň také ve Vídni, nabízí i ústupky v obchodní smlouvě s Rakouskem, interně jedná s Pašičem o Rusku a slovanské politice.

Kramář ví velmi dobře, že Rakousko-Uhersko, tlačeno Berlínem, rádo by se uchopilo každé záminky, aby se dostalo do konfliktu s malým Srbskem. (Mimoходом řečeno, Německo ukazovalo se tu velmi obojetným „přítelem a spojencem“, štvouc vídeňské kruhy dvorské i vládní stále proti Bělehradu, samo však prostřednictvím svého generálního konsulátu v Bělehradě rozprostírajíc hustou síť po celé zemi a dostávajíc pomalu všecken dovoz do svých rukou.)

Kramář ví však také dobře, že dojde-li ke konfliktu rakousko-srbskému, Rusko neopustí svého spojence, zejména, bude-li hrubě napaden, že tedy z konfliktu poměrně nevelkého dojde ke vzplanutí válečnému v celé Evropě. A Rusko potřebovalo získati času — postavit několik strategických tratí železničních, opatřit si dostatečnou zásobu munice, výzbroj technickou, atd. —

pamatujeme si všichni, jak to pak za války skutečně scházelo, a jak tyto okolnosti právě byly z hlavních příčin, jež po velkých počátečních úspěších ruských způsobily chvatný ústup z Haliče a na celé čáře. Proto bylo potřeba oddáliti vypuknutí války, pokud možná aspoň do roku 1917!

O svém důvěrném poslání do Srbska vykládá dr. Kramář otevřeně v knize „Na obranu slovanské politiky“ (1926):

„Měl jsem v Bělehradě porady s Pašičem, jichž se zúčastnil ministr financí Paču, ministr obchodu Stojanovič, dobrý můj známý ze Sofie, kde měl neobyčejně zajímavou přednášku, jak se Srbsko obchodně emancipovalo od Rakouska, a konečně sekční šéf ministerstva zahraničí Jovanovič, který později byl ve Vídni vyslancem. Nemluvili jsme opravdu rakousky, nýbrž slovansky, ovšem také s úmyslem vyhnouti se válce, ale přece Srbsku zaopatřiti přístav na Adrii a příchod k němu po jeho vlastním území.

„Srbsí státníci byli ochotni, bude-li vyhověno jejich přání po volné cestě a po přístavu na Adrii, žíti s Rakouskem, zejména také obchodně, v dobrých poměrech a dáti Rakousku-Uhersku v tom směru všechny výhody, pokud to dovolí smlouva s Němcem(!). Tak dovedlo využítkovat Německo šílenou politiku svého spojence! Odjel jsem do Vídně a referoval hraběti Berchtoldovi, který byl pln dobré vůle. Ale konec našeho rozhovoru byl neobyčejně charakteristický pro jeho samostatnost. Řekl mi: „Prosím vás, jděte a přesvědčte také moje sekční šéfy!“

„A císař, který se mne ptal na výsledek mé cesty, odpověděl mi, když jsem mu všecko vyložil, udiveně: „Copak jsem udělal někdy Srbsku něco zlého?“ — Tak ho informovali jeho ministři...“

Těch sekčních šéfů Berchtoldových Kramář ovšem nepřesvědčil. Začali sice mluvit jinak, ale když už bylo pozdě. Když pak Kramář v tajném zasedání rakouské delegace ve Vídni — na jaře 1914, byly to poslední delegace před válkou, a poslední vůbec! — naléhavě („přímo úpěnlivě“ — praví sám) varoval před protisrbskou politikou rakouskou a předpovídal zlé konce, přistoupil k němu politik blízký Františku Ferdinandovi, t. zv. český šlechtic Clam Martinic, a ptal se ho velmi rozrušeně: „Je to vážné, co jste říkal?“ Kramář arci přisvědčil a dodal tazateli, že není zvyklý mluvit, o čem by nebyl přesvědčen. Ten na to řekl neobyčejně ostře: „Pak to tedy musí jít jinak!“ A vskutku to šlo již brzy, již koncem července téhož roku — jinak!

Vražedné výstřely v Sarajevě koncem června 1914 poskytly záminku k brusknímu zakročení Vídně. Dochází k rakousko-uherskému ultimatu Srbsku — a 26. července k vypovězení nepřátelství a v zápětí ke světové válce.

IV.

LÉTA VÁLEČNÁ.

V těch osudných dnech — bezprostředně před vypuknutím válečného konfliktu i po něm — dr. Kramář prožíval i velké hoře osobní. Čtyři týdny seděl u lůžka svojí umírající matky. Ta okolnost také způsobila, že se nevydal již počátkem července 1914, jak hodlal a jak pravidelně činíval již po léta, na Krym, kde trávil svoje politické prázdniny. Je to jen detail k historii, v níž často malé a zdánlivě vedlejší momenty mívají dalekosáhlé následky. Nebýt té truchlivé rodinné události, byl by jistě odjel dr. Kramář do Ruska. Jak jinak byly by se utvářily poměry jeho osobní, a kdož ví — i poměry mezi našimi krajany v Rusku, organisování tamního branného odboje, atd.

Dne 2. srpna umírá paní Marie Kramářová v Semilech. A již 4. srpna vychází úvodní článek Kramářův v „Národních listech“, vyslovující jasně českou orientaci pro světovou válku. Připomíná svůj vlastní odhad dřívější, že jde o válku slovanského světa se světem germánským, připíná jej na výbojný proslov německého říšského kancléře, Bethman-Holwega, a předpovídá otevřeně, že po skončení války mapu Evropy nepoznáme... Ale nestraší české lidi, naopak mezi řádky radí k optimismu: „mužně a bez bázně hleděti vstříc budoucnosti“.

To byl definitivní rozchod Kramářův s Rakouskem. Dobře to vycítili nejdřív vojenské úřady v Rakousku, dřív, než místa vládní a politická. Na úvodní stati Kramářově ze dne 4. srpna 1914, a pak na jeho velikonočním úvodníku z 6. dubna 1915 stavěla hlavně žaloba proti Kramářovi — dokazujíc mu velezradu. Od prvních dnů srpnových Kramář zdržoval se mimo Prahu, ale dojížděl sem pilně aspoň jednou, někdy dvakrát týdně. Tváří v tvář světovým událostem, které se valí, padají všechny politické spory a přehrady stranické. Kramářova posice dána ovšem sama sebou: vědělo se o něm dávno, že je zapřísáhlý odpůrce trojspolku, který již před několika lety nazval v rakouských delegacích „obehraným klavírem“. Vědělo se také, že je přítelem Ruska a Francie, o Srbsku ani nemluvě. Jeho političtí přátelé a všechny vřelé sympatie jeho srdce — to bylo v druhém táboře, na druhé straně

bojové fronty, kterou nám nařizovali nyní úředně zváti — nepřátelskou!

O všech eventualitách pro případ světové konflagrace Kramář v posledních letech mluvil podrobně s vůdci těchto dnes „nepřátelských táborů“. S Deschanelem a Denisem, Chéradamem v Paříži, se Stolypinem, Izvolským, Sazonovem v Petrohradě, s Pašičem v Bělehradě.

Teprve později, po jeho zatčení se ukázalo, že Kramář již od prvních dnů srpnových byl stopován na každém svém kroku. Zejména Hlavní Stan arcivévody Bedřicha má ho stále na mušce. Proto také nešla tajné policii důvěrná schůzka Kramářova s italským konsulem v Praze Sabetto, jehož bezprostředně před opuštěním Prahy, — když se schylovalo k zasažení Italie do světové války, tedy k roztržce spolku s Rakousko-Uherskem (na sklonku dubna 1915) vyhledal v hotelu „U saského dvora“. Kramář italského konsula informoval ovšem, na čí straně jsou naše sympatie, kde je pravé místo Českého národa... Ale dokud v Praze sedí kníže Thun, na obě strany loyální a rozvážný státník, sám poctivý český státoprávník, třebaže starý německý feudál, neodvážá se nikdo sáhnouti na autoritu Kramářovu.

Třebaže domácí poměry politické právě těsně před vypuknutím války byly tak rozhárané (Švihův proces), dochází brzy ke schůzkám a důvěrným poradám mezi vedoucími politiky jednotlivých stran. Začínají se tvořiti kroužky, jimž později, když se ty kroužky slévají v jednotnější organizaci, dáno jméno „maffie“. Kramář samozřejmě stojí v čele tohoto domácího odboje, podzemního. Jeden takový kroužek tvoří se okolo něho, druhý okolo dra Šámala. Když prof. T. G. Masaryk nastoupil své první informační a sondovací cesty do ciziny, nejdřív do Holandska, pak do Italie, Kramář jest informován o jeho jednáních i dojmech osobních, a dochází jaksí samozřejmě k dohodě o n a š i c h, českých cílech válečných: dojde-li k porážce Rakousko-Uherska, jako že d o j d e, dosíci národní a státní samostatnosti! Když Kramář dostává důvěrnou zprávu, že Masaryk je v cizině stopován, že po něm pasou, že mu hrozí zatčení při návratu, stará se ihned bedlivě prostřednictvím Cyrila Duška, redaktora „Času“, jehož úmyslně vyhledá (neznal se s ním dříve osobně), aby prof. Masaryka varoval. Z Italie nesmí se již vrátiti domů!

V této t. zv. „Mafii“ panovala jednotnost nazírání na konečné cíle českého revolučního usilování přímo vzorná, příkladná, jak dosvědčuje dr. E. Beneš ve svém díle „Světová válka a naše revoluce (v Praze, 1917). Ovšem na jednotlivé otázky z celého souboru jich nazírání jednotlivců se odlišovalo — zejména odlišnou koncepci měl dr. Kramář ohledně Ruska. Proto také nepomýšlel na cestu do ciziny a odtud do Ruska, když k tomu byl vyzýván již na sklonku roku 1914. Měl za to, a v tom

s ním souhlasili i jiní, zasvěcení do plánu, že jeho místo je v Praze, aby tu vyčkal příchodu Rusů.

Teprve když dr. Beneš se vrátil po druhé ze Švýcar, z informační schůzky s prof. Masarykem (na začátku dubna 1919) a vyřídil mu vzkazy Masarykovy a zejména důtklivé od Vsevoloda Svatkovského, zástupce petrohradské (vládní) telegrafní agentury ve Švýcarech, jenž kriticky a s obavami sledoval vývoj věci doma (rozuměj v Rusku) a měl strach, že ruská ofensiva válečná se zlomí, Kramář začal vážně uvažovati o odjezdu do ciziny.

O něco později (podle svědectví dr. Beneše v díle již citovaném), selhal i plán dr. J. Scheinera dostat se do ciziny, nejdříve do Holandska, pod záminkou, že jde o obchodní zájmy banky „Bohemie“, v jejímž předsednictvu zasedal. (V prvních dnech květnových 1915.)

Již na dva měsíce před válkou Kramář v důvěrném jednání s ruskými přáteli a zejména se Svatkovským, jenž byl ve Vídni, za války pak ve Švýcarech zástupcem zmíněné tiskové služby ruské pro Petrohrad, mluvil o eventuálních možnostech světového konfliktu, o posici, jakou v takovém případě má a musí zaujmouti slovanský svět. Tenkrát vypracoval Kramář jakýsi rámcový program federace slovanských států (Rusko, Polsko, Čechy, jižní Slovanstvo), obdobu říšskoněmecké ústavy, kterou dopodrobna prostudoval. Tento plán Kramářův odevzdal Svatkovskij v rumunské Konstanci v červnu 1914 ministru Sazonovu, když doprovázel cara při jeho oficiální návštěvě k rumun. králi.

Rozumí se, že heslo Kramářovo za války nemohlo zníti jinak, než: „nikdy proti Rusku, nikdy proti válečné dohodě, na jejíž straně stojí Rusko!“ S tímto heslem odjíždí také na jaře 1915 do ciziny poslanec agrární strany Josef Dürich, v dohodě s Kramářem a Scheinerem, i se starým drem Mattušem, vůdcem Staročechů, i s předsedou své strany Švehlou.

Že v této celkové koncepci, diktované u Kramáře nejen srdcem, nýbrž i rozumem, stál za ním národ ve své ohromné většině, je samozřejmo. Ukázalo se to za války tak mocně, že i prof. T. G. Masaryk, když později vystoupil veřejně se svou zahraniční akcí odbojovou, všude na povolaných místech čtyřdohody podle pravdy referoval, že český národ je rusofilský, že pro případ samostatnosti některý ruský velkokníže by byl nejraději viděn na českém trůně. Ještě na tři měsíce před pádem carovým, v listopadu 1916 prof. Masaryk tlumočil v ruském deníku „Russkaja Volja“ hlas českého veřejného mínění, vyslovující se pro některého Romanovce.

Ve své politické koncepci za války byl Kramář v naprosté dohodě s koncepcí ruského ministra zahraničí Sazonova, jak ji tento vyslovil v rozmluvě s francouzským velvyslancem M. Paléologuem v Petrohradě:

„Jaké že jsou válečné cíle Ruska? Zničit Rakousko, osamostatnit Čechy a Slováky!“

Po neblahém průlomu ruské fronty u Gorlice, v Haliči, začátkem května 1915, jenž byl vojenskou zásluhou Němců, rakouský Hlavní stan byl na koni, chlubě se cizím peřím a oslavuje „svoje“ první velké vítězství! Bere si za záminku nespolehlivost českých vojáků v armádě, když dva v jádře české pluky (28. a 36.) přešly na frontě k Rusům, a vydává zatýkácí rozkaz, vlastnoručně podepsaný arcivévodou Bedřichem — na Kramáře a dra Scheinera. Neboť vinu za zradu vojáků nesou politický vůdce, hlásající především slovanství, a hlava Sokolstva, které je tím slovanstvím prosáklé. Aby pak byl po ruce pádný důvod aktuální povahy, zdůrazněno, — ostatně podle pravdy, — že Kramář je zatčen hlavně za to, že svým odporem zamezil navrhované vyslání gratulační deputace českých stran k vítězství u Gorlice do Hlavního stanu.

Dne 21. května 1915, za několik dní po odstupu knížete Thuna do soukromí, když místodržitelem Král. Českého jmenován bezvýznamný a nezkušený Coudenhove, dochází k zatčení obou. Žalobní spis, sestavený po rozsáhlém vyšetřování, hnáném šiléným tempem, během 6 měsíců — náměstkem státního návladního z Černovic v Bukovině, drem M. Premingerem, ačkoli zkrucuje jednotlivosti a snaží se z Kramáře dělati politického šarlatána, muže dvoji tváře, bezděky stává se širokým a podrobným obrazem vůdčí činnosti politické a státnické, zejména slovansky orientované. A dr. Kramář? Především hájil svou čest politického vůdce — nikoli v zájmu osobním, nýbrž v zájmu svého národa, za nějž a pro nějž politicky pracoval 25 let! Nebyl nikdy šarlatán, nebyl ramenář, nedělal dvojakou politiku, nenosil masku ve Vídni!

Ani ho nenapadá hájiti se proti válečné koncepci obžaloby, proti vojáký úzkoprsému hodnocení svojí politické činnosti. Odmítá je, protestuje proti němu. Žádá, aby byl postaven před jiný soud, nikoli vojenský. Ale když toho nelze docílit, nesnese, aby se i před válečným tribunálem o něm tvrdilo, že snad dělal politiku navenek jinou, než jak vnitřně smýšlel. Volá za svědky před tribunu válečného soudu všechny bývalé ministerské předsedy a významné ministry, všechny rakouské státníky, a všichni — do jednoho všichni mu to potvrzují! Vědělo se přece všeobecně, že Kramář nikdy se netajil svou nechutí k politice trojspolkové, zejména svou nechutí k všenněmecké koncepci této politiky posledních 10 let před válkou, jež činila Vídeň naprosto závislou na Berlíně. Nikdy se netajil svými sympatiemi k Rusku, svým hrdým češtvím a slovanstvím. Ze všeho, co kdy dělal, co kdy mluvil, neodvolal ani jediného slova, ani jediného činu svého nelitoval...

Zatčení dra. Kramáře vojenskými úřady (společně s drem Scheinerem jako hlavou České obce sokolské) vyvolalo samozřejmě ohromnou sensaci: bolestnou sensaci v celém národě českém, napjatou a škodolibou v celé monarchii. Mohlo by se

řící, že zůstává podnes záhadou, jakým způsobem a jakými cestami i cestičkami zpráva o tom, co se stalo tehdy v Praze, a jak oba zatčení příštího dne v noci tajně odvezeni do Vídně, rozšířila se tak bleskurychle po celé Praze a po všech zemích českých, ačkoli byla držena tak přísně pod pokličkou a ani sebe opatrnější slůvko nesmělo přijíti do novin.

Mohlo by se říci, že tu snad působila jakási telepatie, kdybychom nevěděli, jak fungovaly v oněch smutných dobách všechny nesčetné, jemné aparáty lidské účasti, jak byly napjaty všechny nervy českého lidu, jak přesně reagovaly na všechno, co se týkalo válečných věcí a společných českých zájmů. Vzpomínám, jak jsem v těch dnech učinil pokus aspoň nepřímou v Nár. Listech oznámiti zatčení dra Kramáře a jeho dopravení do vídeňského vězení. Zdálo se nám to v redakci nutným již proto, že oba naše aparáty telefonické byly takřka nepřetržitě obléhány vzrušenými a zvědavými dotazy, jež si vymáhaly jednak potvrzení zprávy, jednak podrobnosti. Napsal jsem tedy jen stručnou třířádkovou noticku, oznamující suše, že dr. Kramář není dočasně, ani nebude na delší dobu v Praze, a že si sám přeje, aby byl ušetřen vši korespondence. Tak nějak to znělo. Noticku jsem dal vysázeti jen petitem a zařaditi nenápadně do denních zpráv. Nicméně neuklouzla censorskému oku a byla vybílena.

Pobyt dra Kramáře ve vídeňském posádkovém vězení, ve věži pro samovazbu, určené až dosud pro těžké a vzpurné vojenské zločince, protáhl se mimo nadání na dlouhé měsíce a léta. Do dneška vzpomínám, jak se sevřeným srdcem četl jsem první jeho dopis, který poslal z Vídně dru Rašínovi o svých osudech a zkušenostech začátků. Možná říci bez přehánění, že žádný z politických vězňů českých za světové války v Rakousku nezakusil tak trpce na vlastní kůži všechnu tíhu poměrů, jako dr. Kramář. Byl přísně izolován, odňaty mu všechny i nejdrobnější potřeby, i tužka a kapesní nůž, ano i kapesní hodinky, a trvalo několik dní hloupých byrokratických jednání a intervencí, než bylo mu dovoleno, aby si směl opatřiti do své cely prosté umyvadlo, aby mu byly k jídlu vydávány nůž a vidlička, vlastně jen zapůjčovány, neboť hned po jídle mu zase odebírány; než dostal arch papíru, inkoust a péro na psaní, a i to péro mu na noc brali z cely, snad aby se jím nezapíchl...

Všecky útrapy stopovala, s ním snášela a probolívala po ty dlouhé, kruté měsíce, ba léta jeho ušlechtilá, heroická choť, velká spolutrpiteľka... I celý růženec týravých výslechů. Posléze se přestěhovala vůbec do Vídně, aby byla nablízku svému choti.

Český národ v zatčení dvojice Kramář-Scheiner právem viděl a přímo instinktivně vycítil, oč jde: o bezohlednou persekuci, namířenou proti všemu českému, proti celému národu. Jsou-li věci tak daleko, že vojenská moc odvážíla se zbaviti svobody vůdce

české poslanecké delegace a vůdce českých Sokolů, největší všennárodní organizace, znamená to, že tažení proti celému národu zanechalo již všech ohledů, že jde o vyhlazovací boj. Zároveň to znamená, že vojenští páni cítí se pevně v sedle. Snad všichni čeští lidé usuzovali takto přímočaře a ve svém instinktu velmi správně. Rozumí se, že ustrašené dušičky se skrčily ještě víc, ale i ty zatínaly pěsti aspoň skrytě, aspoň v kapsách. Ale většinu českých lidí fakt sám úžasně napjal a zvýšil jejich nenávisť k Vídni, k Hlavnímu stanu. Mnoho nerozhodných, kteří pořád ještě věřili či aspoň se nutili věřit, že jestliže v této pro stát tak těžké době budeme loyálně konati povinnost, nebude toho zapomenuto a po válce bude nám to přičteno k dobru, bylo definitivně uzdraveno z neblahé autosugesce. Již tím zatčení dvojice Kramář-Scheiner znamenalo velmi mnoho; osobní utrpení obou bylo mnohonásobně vyváženo důsledky, jakých se jistě nenadál „hloupý vídeňský chlap“ — třebaže tu a tam nosil i generálskou uniformu.

Ve Vídni byla situace ovšem jiná, také jiné nazírání na zatčení Kramářovo a Scheinero. Vídeň sama do května 1915 velmi málo pocítila strážní válečných. O zásobování bylo většinou slušně postaráno. Na válečných frontách až do té doby byli většinou Slované; aktivní důstojníci německé národnosti, a zejména ti z vídeňské posádky a z různých tamních štábů — věděli o pekle fronty, o zákopech většinou jen z doslechu, a starší ročníky povoláných k vojenské službě byly takřka šmahem v etapách, u kádrů, poschovány v různých kancelářích a válečných úřadech. Následkem toho zejména „císaři věrná Vídeň“ tenkrát ještě statečně nadávala na Srby i na Rusy — třebaže již ne tak hloupě bezstarostně, jako na začátku války, a papouškovala statně po Berlínu jeho tupé a krátkozraké heslo: „Pereat Britannia!“

V rozsáhlých budovách vídeňského posádkového vězení tenkrát v květnu 1915 a ještě hezkou řádku měsíců potom strážní službu konali šmahem členové vídeňských „deutschmeistrů“, domáci záložníci ze všech společenských vrstev. Když tam byli dovezeni dři Kramář a Scheiner, bylo to výhradně jejich zásluhou, že zpráva o tom se brzy rozléta po celé Vídni, z Vídne po celém Rakousku a pronikla i do ciziny. To byl zase náš český zisk! V českých zemích censuře lezly oči z důlků, jak kontrolovala všecken český tisk a stíhala „pobuřující“ zprávy. Zpráva o zatčení drů Kramáře a Scheinera byla ovšem velmi pobuřující. Potvrdil mi to osobně na přímý dotaz, když jsem vyslovil podivení, proč nesmí být ani zaznamenán prostý fakt t. zv. vojenské justice, pan policejní rada Demartini, který později z rakouského vlastenectví a z nenávisti proti Italům si počestil jméno na Demartýn, že takovou věc zaznamenat znamená vlastně šířit zprávu pobuřující — a měl ostatně pravdu. Ale úřady, jež pro Prahu a Vídeň od-

jakživa měly dvojí loket, zapomněly docela, že tuto službu důkladného rozšíření pobuřující zprávy obstará nám ochotně opět ... vídeňský hloupý chlap! A obstaral, že nebylo možno přát si nic lepšího.

Dr. Kramář byl politická osobnost ve Vídni velmi známá za 25 let svojí dosavadní poslanecké činnosti. I průměrný vídeňský člověk znal dobře jeho jméno a věděl, že jde o reprezentanta české politiky, jenž si vždy a všude vymáhal náležitý respekt i v kruzích vládních, a jak už je v povaze Vídeňáků, měli dra Kramáře sic v žaludku zásluhou vídeňských novin, které na něho denně útočily, ale zároveň pro něho měli jistý instinktivní respekt jako právě pro člověka, jehož je ve veřejnosti všude plno, který hraje svou vynikající roli v politice, v parlamentě i v delegacích, jenž má váhu u dvora a jímž se všechny noviny denně zabývají.

Když tedy tento dr. Kramář se octl ve vídeňském posádkovém vězení, do nemožna přeplněném, a během několika málo dní všichni vídeňští záložníci, schovaní v teple a střídající se v pohodlí náhradní vojenské služby, mohli si ho na vlastní oči prohlédnouti, jak sedí v úzké cele samovazby, jak je denně vyváděn celou eskortou s nasazenými bodáky na procházku do vězeňského dvora a k nekonečným výslechům, zmocnila se celé, tenkrát ještě všenecky naladěné Vídně škodolibá radost. Zároveň obdobný lidový instinkt napovídal celkem také správně těmto vídeňským lidem, že vojenští páni se asi cítí velmi silní a že na frontách stojí věci dobře, když se odvážili i na Kramáře a v jeho osobě se teď vypořádají s těmi Čechy, kteří jsou beztoho největšími panslávy, bratříčkují se se Srby stejně jako s Rusy a mají beztoho velký kus viny na celé té válce.

Odtud vyplývalo těžké postavení obou českých velezrádců ve Vídni, zejména v prvních týdnech jejich isolace. Dr. Scheiner na štěstí brzy vyvázl z vídeňského vězení, propuštěn domů a vyšetřován dále na svobodě. Dr. Kramář však zakusil na sobě všecku tíhu nenávisti lidí svedených, poštvaných a proto zlých. K osobní hlídce nad ním určen hrubý, negramotný vídeňský odrodilec Teschinsky, jak již jméno hlásá — v civilu měl nízká, pestrá zaměstnání, většinou dělal vyvolavače v různých komediantských boudách v Prátru — a ten snad z přímého návodu, snad z vlastního instinktu choval se k němu pokud možná neurvale. Nutil ho po ránu, aby se chopil koštěte a zametl si svou celu, na večer po zavření chodil bumlovat po vídeňských ulicích s lampionovými průvody — bylo to koncem května a začátkem června 1915, kdy Rusové chvatně ustupovali a Němci měli příležitost denně slaviti nějaké to vítězství, pan Teschinsky tedy slavil a při návratu nikdy neopomněl zastaviti se u cely dra Kramáře, zabouchati mu na dveře a oznámiti škodolibě, kolik tisíc Rusů zase zajato, které ruské pevnosti pád byl dnes oslavován ...

S postupem doby, když persekuce v Rakousku přituhovala a vídeňské posádkové vězení každým týdnem dostávalo nové přírůstky českých velezrádců, vyzvědačův a zločinců „proti válečné moci státu“, ukázalo se jednoho krásného dne, že pověstná čtyřpatrová věž pro samovazbu, která měla dohromady 50 cel (z těch bylo 5 t. zv. temných komor, karcerů — v přízemí a v každém patře po jedné) má ve svých obyvatelích bezpečnou českou většinu. Nevím už, kdo z nás vyrobil tenkrát vtip, že tohle je první většina, které Čechové v Rakousku dosáhli lehce a beze všeho vymáhání.

Dr. Kramář choval se ve svém vězení obdivuhodně. Svým důstojným chováním, svou přímostí, neohrožeností, ale zároveň osobně konciliantním poměrem ke všem, s nimiž bylo se mu zde stýkati, vynutil si přímo všestranný respekt. Drobných výhod, kterých během doby dosáhl — a měl na ně plné právo jako politický vyšetřovanec — automaticky se dostávalo i všem ostatním, kteří přišli za ním. Jen přísná izolace byla dodržována u něho ještě drakoničtěji, než u jiných. Stálo by ostatně samo o sobě za psychologickou studii, jak se měnily válečné poměry a nálady i v kriminále. Jak se vyvíjely i v ovzduší vídeňského posádkového vězení podle toho, jak přes všechny tlusté a vysoké zdi, přes všechny mříže i okované dveře sem pronikaly měnivé ohlasy z válečných front. Dočkali jsme se toho během r. 1916 i na počátku r. 1917, že i ti profousové a dveřníci v samovazbě i ve všech ostatních traktech rozsáhlého vězení začali se dívatí na světovou válku poněkud jinak, než v prvním roce válečném. Jinak se pak dívali i na české „velezrádce“.

Všecky ty protekční děti blahobytnického vídeňského světa, které tu byly poschovány v oddílech obstarávajících střídavě strážní službu, postupně byly odvolávány a posílány na frontu. Pamatuji se dobře, jak to začalo v lednu a únoru 1916, kdy jsme po ránu zkřehlí zimou vstávali a chystali se na cestu k přelíčení, začínajícímu o 8. hodině ranní — ale ta výprava začínala již po 7. — a jak se jednotlivci smutně loučivali... Jejich místa zaujímali pak postupně starší a staří domobranci, sehnání se všech koutů mnohojazyčné monarchie. Tito staří tatíkové, z nichž mnohý měl na frontě syna i dva, se již jinak dívali na dra Kramáře, když s hlavou zbělelou ve vězení, ale stále hrdě vztýčenou, se svým neměnným úsměvem procházel mimo ně, nebo uprostřed jejich eskorty s nasazenými bodáky. Ve Vídni hlásil se také již citelně nedostatek, mezi civilisty i mezi vojáky, kteří utahovali řemeny, názor na české „velezrádce“ se měnil, a doléhaly již i těžké starosti...

Skoro 21 měsíc pobyl dr. Kramář ve vídeňském vězení, stále v samovazební cele, od 23. května 1915 až do první třetiny měsíce února 1917. Mezi tím odehrálo se famosní soudní přelíčení před válečným soudem v první instanci, jež trvalo bezmála rov-

ných šest měsíců, od 6. prosince 1915 až do 3. června 1916. Pak i druhé, odvolací líčení před Nejvyšším soudem (Nejvyšší zeměbranecký soudní dvůr), jež uspišeno na přímý nátlak vojenských kruhů i dvora a promrskáno v nepřítomnosti obžalovaných během jednoho týdne (od 13.—20. listopadu 1916). Původní rozsudek znějící na trest smrti provazem byl ovšem potvrzen. O tom, jak se choval dr. Kramář před soudem, vydány jsou bohužel neúplné, ale přece jen dosti zevrubné stenografické zápisy; sám jsem o tom psal tak podrobně, jak bylo možno v tehdejších svízelných poměrech, ve svých vzpomínkách na válečná leta 1914—1918. Bojím se, abych se neopakoval, ale přece třeba tu říci, že celý proces dra Kramáře a společníkův, vlastně proces Kramářův, jak vejde do dějin světové války a konců habsburské monarchie — proces českého národa v několika osobách sic, jehož hlavní tíhu však nesl on jako zástupce a mluvčí českého politického světa státoprávně a slovansky orientovaného, zůstává a zůstane trvale svědectvím křepké a neúporné síly ducha, duševní pohotovosti a světové orientace. Jak to velice trefně řekl o něm svého času náš společný obhájce dr. Ed. Körner, když vzpomínal dra Kramáře před vídeňským soudem a ve vězení: „U lidí silného ducha strast a nebezpečí neoslabuje, naopak stupňuje energii. Vrozená, zcela neobyčejná aktivnost povahy dra Kramáře za procesu jakoby se byla znásobila — přes všechnu trýzeň vyšetřovací vazby, již i silné tělesné ústrojí stěžej odolávalo“.

Turnajem, ovšem nerovným, nazývá skvělý obhájce Kramářův jeho polemiky a drtivé filipiky jeho s řidičem přelíčení, nadporučíkem-auditorem drem Robertem Peutlschmidem, jež trvaly celé dny, týdny, měsíce. A není v tom cosi přímo symbolického, že tento veliký řečnický turnaj, tento souboj tak nerovný pro Kramáře, a přece vítězný — jak dosvědčuje dr. Körner — souboj, jehož akta, bohužel, dosud nejsou ve všech svých částech přístupná české veřejnosti, poněvadž objektivní procesní publikace dra Zd. V. Tobolky zůstala torsem, konal se právě v době, kdy po Čechách bylo rozestřeno těžké, tíživé ticho? Parlament byl uzavřen, všechn politický, spolkový život zastaven, tisk český ztročen, jeho svobodě byl dán náhubek, o celém procesu dra Kramáře a spol. ani jediné slůvko nesmělo býti uveřejněno... A v této době mrtvého ticha, kdy jen děla mluvila na frontách a u nás doma jen povely soldatesky se rozléhaly hlasitě a vyzývavě, jediný dr. Kramář mluvil... mluvil svobodně, jako český vlastenec, státoprávník, slovanský politik a státník... vedl svůj veliký zápas sice také za vlastní život, ale především za právo na život svého národa.

Doma se při tom jen tušilo. za hranice jen úryvky pronikaly, a přece tu i tam proces Kramářův burcoval, dráždil k odporu, budil doma uvědomění národní a za hranicemi zájem o osud Čech.

Při tom dr. Kramář nikdy se ani na chvíli nevzdal pevné víry, že ať jeho hrdelní pře dopadne jakkoli, světová válka skončí vítězstvím českým a slovanským, vítězstvím spravedlivé věci. Snad jenom tato pevná víra — splněná, žel, ve své druhé půli jen na polovic — mu dodávala síly v zápase, který vedl s drsnou a tuhou vojenskou přesilou. A když rozsudek v první instanci dopadl se vši nepolitickou, krátkozrakou brutálností, dr. Kramář přešel přes fakt sám již jen jako přes samozřejmost. Napsal jsem již při jiné příležitosti, ale nemohu zde neopakovati, jak odpověděl na třetí den po vynesení rozsudku vedoucímu celé půlletní přelíčení dr. Peutlschmidovi, když ten zpola ironickým, zpola opatrným tónem pro budoucnost poznamenal, že v českém národě se přece snad uzná, jak nestranně bylo celé líčení vedeno a jak rozsudek nemohl dopadnouti jinak, než dopadl... A když se mu dr. Kramář vysmál do očí, jak špatně zná český národ, poznamenal Peutlschmid kysele, jen aby skončil debatu, v níž byl tak poražen, to že on bude asi nucen jít do pense, až se stane dr. Kramář ministerským předsedou v Rakousku. (Dr. R. Peutlschmid, kovaný právník, byl v civilu soudním inspektorem ve Vídni.) A tu ten dr. Kramář, předevčírem odsouzený na šibenici, týž dr. Kramář, jenž půl léta se rval s tímto Peutlschmidem v nekonečných politických debatách o právo neodvislého politika a zástupce svého národa na svobodné myšlení — dr. Körner velmi vtipně řekl, že by se bylo mohlo mluvit o řečnických duelech, kdyby se byl zápas vedl podle řádného kodexu — se jen usmál a mávl energicky rukou a odpověděl:

— Ó ne, žádný strach! Tím ministerským předsedou v Rakousku nebudu, já už do vídeňského parlamentu nevstoupím! Ty věci dopadnou jinak!

Mezi líčením soudním, jež takové nároky činilo na nervy a na nutné studium spisův i na všechny čas Kramářův, který mu zbýval při úmorném denním vysedávání na „lavici obžalovaných“, nebylo snad jediného dne, aby nemyslel na věc svého národa a na poměry, jak se vytvářely v průběhu válečných dějů.

Ačkoli mu bylo odepřeno čísti noviny, byl stále informován o všem, co se děje doma i v cizině, na frontách i v týle. A když v druhé polovici roku 1916 rychlý vývoj poměrů dával téměř denně bezpečnější naději, že t. zv. „ústřední mocnosti“ podlehnou v tom zápase, když po smrti starého císaře ujal se vlády jeho mladý nástupce a chystal se ke slavné korunovaci do Pešti, když i jiné různé známky ukazovaly na možnosti změny politického kursu, které by ve svých důsledcích mohly vésti k uvolnění tíživého pouta berlínského ve Vídni, tehdy dr. Kramář byl naplněn velmi těžkými starostmi, přes to, že ze změněného kursu politického kynula především jemu naděje na osvobození z vězení.

Nezapomenu nikdy temperamentních, živých výkladů Kramářových při procházkách na vězeňském dvoře právě v těch dnech, kdy vídeňské noviny byly plny zpráv o chystané korunovaci Karlově. Tenkrát dr. Kramář, informován důvěrně některými politickými přáteli, kteří ho občas ve vězení navštěvovali, s velkou skepsí a s bolestnými obavami posuzoval plán, který mohl zkrřížiti všechny české naděje na definitivní vysvobození z pod rakouského jha. A toho dne, když jsme s drem Rašinem důkladně si přečetli z vídeňských novin, jaký bude pořad státoprávního korunovačního aktu v Pešti, bychom při odpolední procházce mohli o tom Kramářovi referovati, vyslechl nás mlčky. Pak se zastavil na chvíli a povídá:

„Víte co, děti, přiznám se vám upřímně, že už dvě noci nespím! Nemohu spát, poněvadž se bojím, aby se nenašel v okolí Karlově někdo, kdo by s ním smýšlel buď tak upřímně, anebo tak mazaně, že by mu poradil, aby hned po korunovaci v Pešti zajel do Prahy a dal se také tam korunovati... Dovedete si představit tu slávu, s jakou by byl v Praze přijat, s otevřenou náručí... a jaké by to mělo důsledky do budoucna!”

V těch dnech dr. Kramář velmi bystře politicky usuzoval — a právě do budoucna. Chápal, jak by to zkrřížilo všecku práci zahraničního revolučního vedení, jak by to podlomilo všechny naše společné snahy — vedení domácího i za hranicemi — o příští českou samostatnost. Na štěstí obavy Kramářovy se nesplnily, mohl spát klidně. V okolí mladého císaře se nenašel ani jediný upřímný přítel Habsburského domu, ani jediný chytrý politik, který by byl mladému, nezkušenému císaři Karlu poradil takový obratný tah.

*

Jestliže již zatčení Kramářovo pomáhalo revolucionovati česká srdce a české mozky, tedy tím spíše rozsudek smrti, vynesený nad ním tak nepoliticky. Zatvrdil překvapené dohodové státníky, dal naší zahraniční akci revoluční všude v cizině do ruky vítaný agitační prostředek, bolestně vydráždil tisíce českých krajanů v cizině, především v Rusku a ve Francii, ve Švýcarech i v Itálii, ano i ve Spojených Státech Severoamerických.

Působil všude přímo revolučně i na lidi zlohostejné, na statisíce českých zajatců v zajateckých táborech, zejména v Rusku. Máme o tom hojné, často až tklivé doklady v literatuře vzpomínkové z válečných let, jak houfně vstupovali do československé armády čeští zajatci, na př. v ruských táborech zajateckých, kde se právě tou dobou, v červenci a v srpnu 1916, konaly (dobrovolné ovšem) odvody, máme svědectví o tom, jak ve Spojených Státech Severoamerických silně stoupl příliv českých dobrovolníků, hlásících se k dohodovým armádám. Starší, kteří nemohli již na vojnu, upisovali aspoň válečné a revoluční půjčky.

A v samé armádě rakousko-uherské, na frontách v Rusku a v Itálii? Také o tom jsou svědectví velmi pádná a výmluvná. Tou dobou původní jádro českých vojáků bylo již buď vybito, buď v zajetí. Zbývali většinou jen staří tatíci okolo padesáti a přes 50, a mládež okolo dvaceti a hluboko pod 20, namnoze teprve nedávno vytažená ze školních lavic. Jak na tyto staré i mladičké vojáky působil drtivý rozsudek, pronesený ve Vídni nad Kramářem, jak pozvedl jejich válečnou náladu a bojechtivost, o tom by se dalo mnoho mluvit. „Pomsta za Kramáře“ stala se mlčky a bez smlouvání heslem všech; totéž heslo i v italských zajateckých táborech hnalo tisíce českých zajatců do organisací dobrovolnických, z nichž později vznikla naše italská legie.

Starý císař a hrabě Stürgkh ve Vídni tou dobou myslili ovšem političtěji, než Hlavní stan, a měli o rozsudku válečného soudu mínění velmi odlišné od nálady tam převládající. Hrabě Stürgkh snažil se poctivě spraviti nějak osudnou politickou chybu vojenských kruhů. Chtěl docíliti buď abolic, nebo jakékoli obnovy líčení — ale s obžalovanými již na svobodě. Z té doby pochází (z října 1916) známý osobní list Kramářův císaři, s nímž naše milá socialistická levice tolik demagogických kejklů natropila, zpravidla ovšem ve zjitřených volebních kampaních. Šlo o list, který si vyžádal na Kramářovi hrabě Stürgkh jakožto ministerský předseda, jenž před tím již ve funkci svědka před válečným soudem vzdal všecku čest jeho politické pravdivosti a přímosti, jeho státnické rozvaze. Stürgkhovi imponovala Kramářova neúchylnost, že ani před válečným soudem za celých šest měsíců neodvolal jediného slova z toho, co hlásal a hájil jako poslanec pod imunitou, ani jediného slova z toho, co napsal před válkou i za války, a na druhé straně ani jediným slovem nevyřkl, ani nenaznačil něco, co by se dalo vykládati jako přiznání k Rakousku a k jeho šílené válečné politice.

Onen list Kramářův ani svou formou, tím méně obsahem, neznamenal prosbu o milost. Byla to stížnost na vojácké metody válečného soudu, bylo to odvolání ke konstitučnímu panovníkovi proti jednostrannému postupu soudců v uniformách, kteří nemají k tomu prostě kvalifikace, aby mohli správně posuzovati politickou a státnickou činnost. Bohužel, hrabě Stürgkh nemohl již dovésti ko konce akci, čelící k abolicí procesu dra Kramáře a soudruhů, k jeho osvobození z potupného vězení. Akci, která vznikla cele a plně z jeho vlastní iniciativy.

Dne 26. října 1916 klesá Stürgkh pod ranami z revolveru mladého socialisty, dra Bedřicha Adlera, a vojenské kruhy honem pospíchají urychlit termín odvolacího líčení před Nejvyšším zeměbraneckým soudním dvorem, jež normálně bylo by se mohlo podle všech odhadů znaleckých konati tak asi v 10—12 měsících, měli-li jeho přísedící jen poněkud svědomitě prostudovati všechny rozsáhlý materiál procesní a spoustu dokladů, jdoucích do několika tisíc.

Na vojenský rozkaz a nátlak Hlavního stanu odvolací líčení promrskáno bez předběžného studia a beze všech ohledů na sám smysl justice. Začalo 13. listopadu 1916 a 20. listopadu již vynesena definitivní rozsudek, jenž potvrdil ve všech směrech rozsudek první instance válečného soudu, dokonce jej v některých bodech ještě důrazněji podepřel. A vyslovil v tajném sezení závěrečném mínění, že 3 spoluobvinění Kramářovi sice mohou býti doporučení milosti panovníkově, ale sám Kramář nikoli: ten si zaslouží šibenice, na výstrahu celému pobloudilému národu, jako jeho vůdce a svůdce! Táž vojensky politisující skupina Hlavního stanu snaží se docílit rychle také podpisu panovníkova na teplém ještě hrdelním rozsudku proti Kramářovi. Ale starý, 86letý císař je již v agonii, a jeho osobní lékař dr. Kerzl, upřímný Čech, rozhodně zabrání tomuto nelidskému a vlastně podvodnému postupu.

Přichází mladý císař, a jeho nové okolí i bourbonské přibuzenstvo se strany ženiny je již orientováno přece trochu jinak. Uvolněná disciplína na frontách, stoupající rozklad v troskách armády doplňované všelijak, a hospodářská bída v zemi — posilují obavy ze špatného konce. Tušení všelijak přehlušované mění se pomalu v jistotu. Za těchto poměrů dochází přece jen ke změně rozsudku nad Kramářem, zvláště když intervencemi vynikajících státníků v cizině, jeho ctitelův a osobních přátel, mezi nimiž byl i Ernest Denis, obrátili se na rakouský dvůr i španělský král, i římský papež. Místo šibenice vysloven ortel na 15 let.

Dr. Kramář sedí tedy zatím dál v „Čertově věži“ vídeňského posádkového vězení, kliden a smířen se svým osudem. Silen jistotou, že venku věci stojí dobře a že hodina osvobození — tentokrát v jiném smyslu, než jak si je představoval poctivý a lidský Němec, hrabě Stürgkh, — se blíží nezadržitelně. Se zájmem a s radostí stopuje zprávy, docházející z Prahy a přes Prahu zvenčí a čte při tom velké historické dílo „O pádu říše římské“. Zatím obětavý dr. Körner, jenž tak skvělým způsobem hájil nejen Kramáře a dva jeho spoluobžalované, nýbrž celou českou věc před válečným soudem, snaží se oddáliti přestěhování z Vídně do některé věznice k definitivnímu výkonu trestu, do neznáma. Nějaký čas se to daří; dr. Kramář posilován svou vírou, jež ani jedenkrát nezakolísala, připravuje se na neodvratnou cestu; vedle historických a vědeckých děl ve chvílích oddechu začíná se do domácí beletrie; čte Jirásku, Ráise, Herrmanna. Nabízím mu ještě Zikmunda Wintra, ale již je pozdě, již se loučíme. Dne 9. února 1917 dr. Kramář společně s Rašínem dopraven vojenskou eskortou z Vídně do staré věznice v Möllersdorfu u Badenu.

Žijí tady oba v těžkých podmínkách přísné izolace až do prvních dnů července 1917 — nedomáhajíce se již ani zvláštních úlev, na něž by měli přirozené právo jako političtí odsouzcenci vojenského režimu (již v tom je křiklavá anomalie specificky rakouského ražení!), a jejich „výkon trestu“ je jenom nelidsky zostřován tím, že zblízka pozorují, jak okolo nich spoluvězňové, mezi nimi ovšem rozhodná převaha slovanských národností, strádají ještě hůř a bez pomoci, decimováni hladem a tyfem z hladu.

Mám z té doby dva velmi zajímavé dopisy od zemřelého dra Rašína, jež mi poslal do Komárna a do Šoproně (z konce dubna a června 1927), referuje o životě a poměrech v Möllersdorfu s vlastní sobě otevřeností, arci ve stylisaci tak opatrné, jak byla diktována pod kontrolou oboustranné vojenské censury. Vyřizuje v obou pozdravy od dra Kramáře, za něho i za sebe mezi řádky vyslovoval tak silnou naději do budoucna, že vězení zdálo se býti přechodnou hračkou.

*

Zatím světové události vyvíjejí se zvýšeným tempem. Přišly první zprávy o revoluci v Rusku, o abdikaci cara Mikuláše II., Vídeň zaleklá těmito událostmi a tísněná stále víc vlastními potížemi i drtivým objetím Berlína, rozpomíná se pozdě, že je hlavou konstitučního státu. Činěny narychlo přípravy ke svolání parlamentu. Pozdě, Manifest českých spisovatelů vydaný v Praze připomíná důtklivě a varovně váhavým politikům, že není smíření a není návratu. Dr. Kramář zatím ve vězení möllersdorfském pokračuje v tom, na čem pracoval a čemu tolik bezesných nocí věnoval již ve vězení vídeňském: dělá program příštího státu československého, debatuje a často se i houževnatě pře s Rašínem o uspořádání příštích financí, o státním dluhu; vážně promýšlí i všechny ostatní problémy, o jejichž vážnosti nemá pochyb, a libuje si svou předválečnou pozitivní politiku, která do všech ministerstev rakouských nasadila tolik schopných českých lidí, ti že se dobře uplatní svými zkušenostmi a odbornými vědomostmi v samostatném státě československém.

A zatím události jdou mílovými kroky. Mladý císař Karel, jemuč nebudiž upírána ani tak dobrá vůle, jako spíš zkušenost a samostatná energie, vehnán do slepé uličky, 2. července 1917 narychlo vydává dekret o amnestii politické. Dekret uvedený naivní větou s přáním: „nechť útlá ručka nevinného dítěte vyvede pobloudilé ze zdí žalářních“ — dekret vydán totiž k jmenování jeho prvorozeného syna, domnělého následníka, ale snad ani ve Vídni a v nejbližším okolí svém nenašel tak naivních lidí, kteří by věřili, že při tom veden byl motivy ryze humánními. Slepé vojenské kruhy ovšem i v tomto aktu císařském viděli osudnou chybu a bránily se mu do poslední chvíle zuby nehty.

Se zdravím otřeseným, ale s dobrou myslí a nepodlomenou energií vychází dr. Kramář ze žaláře. Odjíždí do svého milého Libštátu, aby aspoň přes léto tam odpočíval po vězení, jež trvalo plných skoro 27 měsíců. Jeho návrat je všude vítán jako symbol utvrzených nadějí, již již se splňujících, Střízliví lidé viděli sice, že válka dávno ještě není skončena, že z posledních sil bude udržována ještě aspoň na celý rok, že se vyčerpávají pomalu všechny rezervy lidské i hospodářské, ale když kynul dobrý konec, dalo se všechno vydržeti.

V domácím táboře českém čekal ovšem ještě tuhý zápas: zápas proti ustrašeným dušičkám, proti defaitismu! Toho se však již neleká Kramář se skupinou svých věrných spolubojovníků. Dne 15. října vrací se do Prahy a je přijat se všeobecným, bouřlivým triumfem. Toto datum znamená zároveň počátek období plných příprav k aktivitě, k aktivitě již zcela uvědoměle revoluční. Na všechny jásavé pozdravy odpovídá Kramář jen velmi stručně, ale za to tím pevněji:

„Bude-li celý národ j e d e n c e l e k, není možná, aby nebyly splněny všechny naše tužby! Svého dobrého práva se nevzdáme, děj se co děj!“

V těch slovech je zatím obsažen celý jeho další program. Dne 17. října večer ve velkém sále žofínském uznáno ústy i jiných politických straníků, že Kramář, jenž svou cestu do vídeňského žaláře nastoupil jako vůdce jedné strany, vrací se jako vůdce — patřící celému národu! A právem zdůrazněno, že v jeho osobě souzeno bylo všechno naše národní žití, že jeho odsouzení znamenalo naprostou roztržku s nepřátelským režimem, k němuž není návratu, s nímž není smíření...

*

Nyní nastává snad nejdůležitější Kramářova práce za války: práce ke koncentraci, k soustředění všech národních sil, šikování k rozhodnému a konečnému boji. Věcně a prakticky to znamenalo, že Kramář zase zájem obecný a všennárodní postavil nad zájem své vlastní strany a vlastní osoby. Mohl „těžiti z konjunktury“, jak se říká; persekuce vlastní a svých věrných mohl využívat na prospěch svojí strany, která početně vzrostlá a utužená za války, stála za ním jako nerozborná zeď. Ale Kramář opouští strukturu národní strany svobodomyslné a zakládá stranu novou: státoprávní demokracii, do níž vstupují vedle Mladočechů i Staročesi, státoprávníci, bývalí radikální pokrokaři i realisté, aspoň jejich podstatná část. Pomýšlí se i na širší koalici, však ten plán se nedaří v danou chvíli — tak výhodnou — jen proto, že v druhých stranách není tolik neosobního a obětavého idealismu vůdců, jako právě u Kramáře.

Ale docíleno aspoň srdečné kooperace, která v této době, kdy se vstupovalo v rozhodný zápas, byla tak důležitá. A dosta-

vují se důsledky: 6. ledna 1918 schází se v Praze beze všech ohledů na Vídeň generální sněm českých poslanců s docela revolučním rozmachem. Z něho vychází tříkrálová deklarace, podávající přes nepřátelské fronty již docela otevřeně ruku dohodovým státům a národům, i vlastním bojovníkům v dohodových armádách, i vedení zahraniční revoluce. Dne 12. dubna 1918 protestem proti nestoudným kalumnii zahraničního ministra O. Czernina dochází k novému důstojnému shromáždění všenárodnímu, a šedivý Alois Jirásek, omládlý v těchto dobách, miláček nejširších národních kruhů, v jehož osobě je přímo soustředěn a zhuštěn všecken zápas protirakouský, předčítá tu slavnostně národní přísahu, kterou v podstatných částech vypracoval nejvýmluvnější ze spolehlivých nacionalistů mezi sociálně demokratickými předáky — Frant. Soukup.

Ve dnech 15.—18. května dochází pak k velkolepým divadelním slavnostem, připraveným Jaroslavem Kvapilem a úzkým kroužkem jeho literárních i politických přátel. Doba nemůže býti vhodněji volena. Neboť zatím za hranicemi šíří se všude český revoluční odboj proti rakouské monarchii, jejíž rozkladu symptomy jsou čím dál zřetelnější. Původní zdatná, ale malá Česká družina, zrozená v Kijevě na Rusi již v září 1914, vyrostla v československý pluk, později v brigádu, chystá se narůsti ve významný armádní sbor; ve Francii čeští dobrovolníci dávno již dobyli si slávy vojenské a požívají nejlepšího zvuku; ve Spojených Státech Severoamerických stoupá nával českých a slovenských dobrovolců do dohodových armád. V Římě 9. dubna 1918 pořádán „Kongres utlačovaných národů“ a Fr. Hlaváček s Janem Čapkem, padlým na Piavě, žel, ještě téhož roku 1918, začínají s tvořením československých legií. To všecko jsou vražedné průlomky do fronty t. zv. ústředních mocností, ale hlavně do rakousko-uherské monarchie, do habsburského panství.

Pražské divadelní slavnosti onoho slavného májového jara 1918 bezděky stávají se obdobou římského kongresu utlačovaných národů: scházejí se tu vedle Čechův i Slováků také Italové, Rumuni, a ovšem nejbližší nám ze všech potlačovaných v monarchii — Jihoslované. Kramář samozřejmě stává se duší a hlavním řečníkem při těchto slavnostech. Reklamuje právo na volný, svobodný život Čechův a Slováků, pro Jihoslovany razí tu svoje významné heslo: „Věrnost za věrnost!“

V.

PŘEV RAT.

Od těch májových dnů Praha jako hlava Českého království a jako předurčená hlava obnoveného Československého státu žije již docela v ovzduší revolučním. Dne 20. července 1918 ustaven Národní Výbor a začíná fungovati jako nejvyšší orgán národní vůle, jako přípravná organisace pro státní převrat, jako jádro příští vlády československé, jako jádro příští konstituanty. V čele tohoto Národního výboru stojí ovšem dr. Kramář. V říjnu 1918 vídeňská vláda ztrácí již hlavu, jako ji dřív už ztratilo armádní velení, jež by se bylo snad dávno rozsypalo, nebýti řízného komanda z Berlína a z říšskoněmeckého Hlavního stanu.

Dne 25. října odjíždí delegace Národního Výboru do Ženevy, aby se tam setkala se zahraničními pracovníky revolučními. Cestou přes Vídeň dr. Kramář setkává se (společně s Korošcem, vůdcem Slovinců) v hotelu Continental s ministerským předsedou rakouským, dvorním radou Lammaschem. Lammasch je pacifista a snaží se zachrániti, co se dá, ale je také již pozdě. Kramář je vůči němu gentlemanský ve formě, ale neústupný ve věci: na otázku, jaký poměr hodlají zaujmouti Češi k rakouskému státu a vládě, odpovídá bez váhání:

„Žádný poměr! Dohodě a dohodovým vládám děkujeme za své osvobození, s nimi budeme mluvit o své budoucnosti.”

Je pozdě i na rokování o návrhu císařově, jenž svým manifestem z minulého týdne, ze 17. října 1918, nabízel utvoření národnostních států v rámci monarchie. A česká delegace jede dál do Ženevy, aniž by vídeňská vláda mohla jen pomýšleti na její zdržení. Tady dochází k formálnímu sloučení obou složek odbojového hnutí revolučního, domácího i zahraničního. K formálnímu proto, poněvadž duchovně a ideově bylo již dávno hotovo.

V diskusi (zatím nezávazné), o příští formě státu v Ženevě — při první schůzi pražských politických pracovníků se zahraničními — zaznamenává dr. E. Beneš (podle svých tehdejších poznámek — viz jeho knihu: „Světová válka a naše revoluce“ II., 392):

hoře divadelních slavností v Praze v květnových dnech jednal o ní s přítomnými Poláky a „dohodl se, že se dohodneme“ svým časem — abychom tu užili okřídleného slova potomního ministra Šrámka, jež padlo ovšem v jiných poměrech a za jiných okolností. Ale v žádném případě Kramář nechtěl a nemohl připustiti upuštění od naší historické hranice právě v této otázce a tak předčasná dohoda uzavřená místními činiteli v prvních dnech dosažené svobody způsobila v budoucnosti značné svízele.

14. listopadu 1918 dochází k první schůzi revolučního Národního Shromáždění, jež tvoří rozšířený Národní výbor (podle politického klíče stran). V této schůzi dr. Kramář jako předurčený předseda zvolen je ministerským předsedou první vlády československé. Slavnostně sesazuje Habsburky. Rok 1526, kdy stavové čeští svobodnou volbou povolali Ferdinanda I. na český trůn, stává se odtud již jen historickým datem. Pragmatickou sankci z roku 1713, proklamující jednotu Habsburské říše a neoddělitelnost dědičných zemí, prohlašuje Kramář slavnostně za neplatnou. Hned na to podle předběžné dohody s vedoucími činiteli Národního výboru navrhuje Kramář, aby prof. T. G. Masaryk byl zvolen prvním presidentem republiky Československé, a jeho návrh byl jednomyslně schválen.

Od té chvíle jde nová práce, rostoucí ze dne na den, denně přinášející nové problémy a těžké úkoly, jež třeba řešiti ihned. Především jde o zajištění hranic Slovenska, aby byly odstraněny nejasnosti zaviněné v prvních překotných dnech po převratu. Je třeba zaujmouti pevné stanovisko k zatímní dohodě, kterou uzavřel francouzský generál Franchet d'Esperey v Bělehradě s vládou Károlyovou, a zatímní dohodě delegáta čsl. vlády v Pešti Dra Hodžy s maďarským ministrem spravedlnosti Drem Barthou o zatímní demarkační linii. Obě tyto dohody neschváleny a 10. prosince Národní Shromáždění usnází se přijmouti resolutní prohlášení dra Kramáře, že platné dohody může uzavírat pouze pražská vláda.

Jako přirozený důsledek uvolněných poměrů v posledních týdnech a měsících válečných, důsledek, jaký se projevil v míře daleko horší i ve všech sousedních státech, roste u nás doma sociální radikalismus. Dr. Kramář jako politik velmi živého sociálního citění, poučen zkušenostmi získanými již z Ruska, snaží se držeti na uzdě výstřelky tohoto radikalismu, zatím co gentlemansky, ale obezřele připouští široké sociální reformy. Bouří proti sobě neodpovědné živly a z tiskových útoků novinářských, které především na něho namířeny, z nezdravé atmosféry rodí se atentát z 8. ledna 1919. Nezralý mladík, sotva 19letý, vystřelí na něho z browningové pistole ve chvíli, kdy na hradě pražském přechází po chodbě z jedné konference na druhou. Jako zázrakem zachráněn od následků rány dobře mířené, poněvadž na štěstí

kule uvázla v náprsní tobolce, dr. Kramář nedá se zmásti ani svěsti s cesty, kterou mu diktuje historická odpovědnost.

Nešťastný atentát, jak zpravidla bývá, měl svůj šťastný rub: působil otřesně na veřejnost a utlumil aspoň na čas vypukající vášně stranického tříštění. Na doklad, jaký ohlas vyvolal v politické veřejnosti, budiž tu citováno aspoň několik vět, jež pronesl v Národním Shromáždění 21. ledna jeden z vůdců sociálně-demokratických, poslanec R. Bechyně:

„Do srdce prazvláštního milionáře namířena byla smrtelná rána! Do srdce milionáře, který své miliony hodil větrům na pospas, zatím co mnozí jiní nebyli ochotni obětovati ani sešlapané podpatky své obuvi; do srdce milionáře, který opustil svůj pyšný palác, kde byl pánem, zatím co mnozí jiní nebyli ochotni opustiti předsíně salonů, v nichž byli prosebníky. Dr. Kramář nezahlavil. Dr. Kramář stál, kdy bylo snad výhodnější klečeti, a kdy také mnozí jiní skutečně klečeli. Dr. Kramáře neopustila nikdy pýcha muže, který ví, že i mučednictví je zapotřebí k svobodě národův a že smrtí jednotlivců platí se život celých národů.”

Tato slova pronesena byla v Praze teprve tehdy, kdy dr. Kramář již ji opustil. Po atentátu, jemuž šťastně unikl, ani na jediný den nevysadil ze své odpovědné činnosti a již 16. ledna odjíždí jako první delegát republiky na mírovou konferenci do Paříže. Nebylo tu všecko tak růžové, jak se zdálo ještě koncem října na schůzce s revolučními pracovníky v Ženevě, jak se zdálo i v Praze v prvním opojení z informací tam získaných. Situace pro mladou republiku byla mnohem svízelnější, než jak předpokládal dr. Eduard Beneš, v Ženevě ještě generální tajemník zahraniční Národní Rady, nyní první čsl. ministr zahraničí. Předpokládal jistě v dobré víře, ale v nerealistickém opojení nad úspěchy, jež přinášely rozkladné momenty na sklonku války, snad i sveden hladkými slovy dohodových diplomatů.

VI.

PAŘÍŽSKÉ KONFERENCE.

Hned v prvních dnech svého pařížského pobytu, ano v prvních hodinách měl se Kramář přesvědčiti, že tady v chaosu sobeckých zájmů, zasahování tajné diplomacie egoisticky nalažené nebudou idealisticky měřeny pravé zásluhy. Že my, čerstvě narození Čechoslováci, nejsme tak hýčkanými miláčky velmocí, jak se zdálo a jak jsme si v první chvíli opojení snad sami namlouvali víc, než bylo zdrávo.

Zkušenost a střízlivost praktického politika, jenž dovede bezpečně rozeznávat věci hlavní od podružných, vlastnosti vrozené Kramářovi, měly se tady teprve osvědčiti na kluzké půdě mezinárodního kongresu, ve svízelném jednání za zeleným stolem, v plenárních schůzích i v četných komisích, kde rozhodováno o příští mapě Evropy, o novém uspořádání světa a jeho vzájemných vztahů. Byla tu zeď velmocí: Francie, Anglie, Itálie, Spojené Státy Severoamerické, byly tu další státy zámořské, státy menší a malé, nové a obnovené — každý se svými speciálními zájmy, zjevnými a tajenými, ale — scházelo tu Rusko, slovanská velmoc, o kterou by se bezpečně mohly opřít nároky menších států slovanských, třeba že by nic přímo nechtěly nad existenční nezbytnosti, ale hledaly záštitu veliké a vlivné autority, která je zná, ví o nich.

V Paříži začaly teprve zase od začátku zápasy o otázky velké i podružné, debaty celkové a speciální, nejdřív o státní hranice Československé republiky. Velmi slabá znalost poměrů středoevropských, naprostá neznalost historie a všeho dějinného vývoje, nepochopení — i když tu nebylo vždycky zlé vůle, — ke všemu ještě různé postranní vlivy, vyvolávané rakouskou, maďarskou i polskou šlechtou, jež pochopitelně používala mocných vlivů příbuzenských i přátelského spojení předválečného, to všechno byly svízele, jež bylo třeba překonávat. Vyvstávaly tu četné problémy a rozpory, jež bylo třeba řešiti a vyrovnávat.

Bezprostředně po svém návratu z pařížské konference, před svým odjezdem do Ruska k Denikinovi, proslovil Kramář dvě

velké řeči, první v plenární schůzi Národního shromáždění (30. září 1919), druhou (4. října) na veřejné schůzi lidu v Praze. V této druhé promluvil tak otevřeně, jak bylo možná mluvit o čerstvých dojmech z mírového jednání, které si z Paříže odnesl... Vystihují tehdejší situaci lapidárně:

„Konference mírová měla jednu velkou vadu: základní a fundamentální, totiž tu, že na ní nebylo zastoupeno veliké Rusko. Cítili jsme to my, cítili to i Jihoslované velmi bolestně, ale beze sporu to také velmi pronikavě cítila — Francie! Kontinentální otázky evropské, tak neobyčejně spleťité, které zná ve skutečnosti jenom ten, kdo v nich žil a kdo v nich trpěl, byly řešeny především státníky anglickými a americkými, jimž jsou tyto věci přece jen poněkud vzdálené a dotýkají se jich jen nepřímo.

„Seděli jsme v konferenci, která se zabývala naším obsazením Těšínska. Již to, že jsme obsadili své Těšínsko, které jsme drželi 600 let, bylo v očích dohody hříchem! Na tomto faktu můžete si názorně změřiti psychologii nazírání na věc. Měli jsme před těšínskou komisí, v níž zasedali Francouzi, Angličané, Italové, tuším také Japonci — před touto komisí měli jsme hájiti svoje stanovisko ohledně Těšínska. Ti, kdo měli o tom souditi, naprosto nerozuměli jedné věci: totiž historickému právu! Pro Američany, Angličany a Francouze je historické právo pohádkou, je to něco, čemu nemohou rozuměti, pokud to nestudují tak podrobně, jako historik, jako na příklad náš přítel Ernest Denis...”

Podrobný a velmi výmluvný i barvitý relief o potížích s otázkou těšínskou a vůbec s tou „novou diplomacií“, jak se představila při mírovém jednání v Paříži, podal dr. Kramář ve svých „Pěti přednáškách o zahraniční politice“, které měl na „Českém učení politickém“ na podzim 1922 a vydal je pak také tiskem:

„Nikdo v Paříži neměl ponětí o tom — povídá tu — že Těšín byl 600 let náš a že byl uměle polonisován vídeňskou německou politikou — jen proto, že Vídeň doufala a troufala si Čechy v Poláky obrácené pak lehčeji poněmčiti. A když jsme všechny ty argumenty uváděli, byl nám namítnut pakt, který uzavřela s Poláky ostravská Národní rada. (Vyložil jsem již nahoře, jak se Kramář dohodl s Poláky při divadelních slavnostech pražských v máji 1918 ohledně Těšína; Poláci bohužel v překotných chvílích převratových tehdejší úmluvu porušili, a ostravská Národní rada skutečně se dopustila neprozřetelnosti, že bez dohody s Prahou uzavřela na svou pěst zmíněnou již úmluvu o rozdělení administrace Slezska). Cítil jsem, jak jiná je situace v Paříži, než jak nám byla líčena v Ženevě, zejména ohledně Poláků, když jsem slyšel tvrzení pana Dmowského a ostatních pánů z komise polské, že Slezsko prý nebylo naše, nýbrž rakou-

s k é (!) — posuzovali tudíž náš historický nárok na Těšínsko jako na „cizí zemi“ a aplikovali na ně principy Wilsonových 14 bodů o sebeurčení národů. Žádnému z vítězných národů nevzali, co mu patřilo po právu staleté historie, co bylo území obydlené jeho příslušníky, j e n o m n á m a J i h o s l o v a n ů m ! A tu přirozeně jsem cítil, jak nám Slovanům chybí — opora Ruska! Rusko zůstalo přede dveřmi konferenční síně...

„Viděl jsem, že Poláci na náš účet stávají se centrem východního problému, že my tím ztrácíme na ceně, ale viděl jsem také, že tím nastává nejstrašnější, čeho jsem se bál, totiž možnost německo-ruského sblížení následkem nadměrného podporování Polska, viděl jsem všechny následky toho nejen pro naši vnější politiku, nýbrž i vnitřní. A pochopitelně zdálo se mně, jenž jsem vyrostl v slovanské lásce k Rusku, v tradicích naší buditelské politiky slovanské, že jediným východiskem je tady — osvoboditi Rusko, osvoboditi je spojeneckou i naší pomocí, dostati Rusko na konferenci, dáti takovým způsobem t a k é F r a n c i i potřebnou oporu, aby nemusila tak spoléhati na Poláky, a aby s n o v ý m Ruskem, s Jihoslovany a s námi dosáhla takové posice na mírové konferenci, jakou si zasloužila za svoje ohromné válečné oběti, za všechno, co udělala pro konečné vítězství.

„Proto jsem se staral o r u s k o u p o l i t i k u, staral jsem se „až příliš“, jak se mi pak vytýkalo. Ale jsem přesvědčen, že jsem nikdy ve svém životě nedělal tak českou politiku, jako když jsem se tehdy v Paříži na jaře 1919 staral o zabezpečení naší budoucnosti novým, s l o v a n s k ý m Ruskem! Rozumí se samo sebou, že mi při tom šlo také o zabezpečení veškeré budoucnosti slovanské, ale to bylo přece jedno. J e d n o a t o t é ž ! Pro mne totiž české a slovanské bylo a bude vždycky jedno a totéž. Nedovedu to dvojí dělití...

„Kdyby tenkrát s naší pomocí a z naší iniciativy Rusko bývalo osvobozeno, mohli jsme navždy a trvale hráti velmi vážnou úlohu ve všem Slovanstvu. Ale byli bychom zároveň také osvobodili svět od nákazy bolševictví. Jaké nové postavení bylo by nám to získalo mezi všemi národy ostatními, i největšími!

„Ale bylo vydáno heslo — vykládá Kramář dále — nemísiti se do vnitřních záležitostí Ruska. Hezká zásada na pohled, ale patrně platila jenom pro bolševiky, neplatila však pro spory mezi ruskými sociálními revolucionáři (esery) a Kolčákem. Do těch jsme se velmi mísili. Kolčák a jeho okolí dopouštěli se do zajista velikých chyb. Ale není možná zapomínati, že to byli právě ruští sociální revolucionáři, kteří zahubili Rusko, armádu i revoluci, a že jejich vůdcové byli velmi blízko ideologii Leninově.

„V Paříži vedli jsme tedy těžké boje o Těšín, a na konec byli jsme nuceni přijmouti plebiscit, my v í t ě z o v é ve válce,

kteří jsme bojovali a tolik jsme pro to vítězství udělali, byli jsme nuceni snést plebiscit o svoje vlastní, historické území, jehož jednu velkou část nám vzal pruský Bedřich a z jehož zbytku naši vlastní spojenci nejbohatší kus přidělili Polákům, kteří své spojenecké srdce odkryli teprve tenkrát, když už to bylo jisto, že spojenci vyhraji...

„Úspěchy jsme měli ve snaze, paralyzovati kontinentální položení našeho státu a v tom ohledu zajištěn nám přístup k moři, práva na vlastní vlaky, na personál a lokomotivy, právo na přestavbu lokální dráhy z Bratislavy na maďarskou hranici v železnici I. třídy, právo na část přístavu v Hamburku, na vlastní námořní vlnajku československou, a Praha stala se dokonce námořním přístavem Čsl. republiky. Nemluví ani o různých telegrafních a telefonních výhodách. Ale to všechno nezahnilo vědomí, jak mohlo býti jinak a jak by bylo také jinak, kdyby Rusko bylo bývalo na konferenci zastoupeno. Ve Versailles byl sice podepsán mír, ale není míru, dokud Rusko a jeho budoucnost zůstávají velikou hádankou...”

Tak mluvil Kramář na podzim r. 1922, tedy tři léta po podepsání míru ve Versailles, i speciálního našeho míru v St. Germainu. Dnes, po dalších osmi letech, kdy jsme bohatší zkušenostmi a kdy z většího odstupu můžeme všechno snadněji přehlédnouti, vidíme teprve zevrubně, a vidí zajisté i politici odpůrci Kramářovi, třebaže toho veřejně nepřiznají, jak bystrozraká a reálná byla politika tohoto „fantasty”, jak předvídavé politické odhady tohoto „idealistického snílka” o světovém nebezpečí bolševictví a problematičnosti světového míru bez pořádku v Rusku.

*

A vskutku: nemohl-li Kramář dosíci všeho v neblahé otázce těšínské a v otázce reparací (t. zv. „plat za osvobození”), ve finančních závazcích uložených našemu státu Dohodou, nemohl-li tady dosíci všeho, co bylo našim dobrým právem a co tak všele hájil důvody vždycky věcnými a pádnými, dosáhl aspoň značně příznivějšího přepočítacího kursu franku při platech reparačních a plnou svou energii vrhl do komisí hospodářské a dopravní, chápe dobře jako rozený národohospodář, že tady jde o věci nesmírně důležité.

Zřejmě měl Kramář právě v těchto otázkách znamenitou převahu nad valnou většinou delegátů cizích států, kteří neměli oné národohospodářské erudice, s jakou on vstoupil kdysi do politiky a vůbec do praktického života. Kramář dobře předvídal, že právě problémy hospodářské po světové válce budou hráti největší roli na mnoho let. Že starost o zabezpečení na tomto poli je velmi důležitá práce pro upevnění republiky. Jeho znalosti vědecké i praktické, jeho zkušenosti z vídeňského parlamentu se

tady velmi dobře uplatnily: střeoevropský problém sotva kdo druhý ze všech delegátů na pařížské konferenci ovládal tak, jako on. Není zde místa k podrobnému líčení mírového jednání právě v těch speciálních komisích hospodářských a dopravních. Jen stručně buďte vytčeny dosažené výhody, které znamenaly nejpriznivější možné vyřešení, zapojení našeho hospodářství do sféry hospodářství evropského, jak se o tom zmínil již Kramář sám, jemuž až příliš byla cizí dovednost „dělati si reklamu“, jak se tomu rozumívá ve stranickém žargonu politickém:

Labe a Odra prohlášeny za mezinárodní řeky a dostalo se nám zastoupení v příslušných mezinárodních komisích. Čsl. republika přiznány i části přístavů v Hamburce a ve Štětíně, po případe i v Gdansku ze velmi výhodných podmínek. Československo dostalo svou námořní vlajku a Praha je jeho port d'attache, tedy námořním přístavem. Přiznáno i právo vlastního železničního spojení s přístavy v Terstu a ve Rjece našimi přímými vlaky.

*

Kapitolu samu pro sebe znamená Kramářova činnost v Paříži, která svého času vyvolala širokou odezvu, a u nás doma velmi nevěcnou a v některých svých výstřelcích až trapnou kampaň polemickou. Mám na mysli Kramářovy snahy o intervenci proti bolševickému Rusku, jak to naznačeno již v citovaném nahoře výňatku z jeho „Pěti přednášek o zahraniční politice“. Je samozřejmě, že v tomto svém plánu veden byl Kramář především svým vřelým slovanským cítěním, ale zároveň i z d r a v ě s o b e c k ý m cítěním národním. Jestliže kdy, tentokrát lze právem užití o jeho usilování historického slova o posvátném egoismu. Šlo mu především o naše zabezpečení do budoucna, když jednal na jedné straně s vojáky (Foch), na druhé straně se státníky dohodovými, především s Clémenceauem, a také s Rusy — na př. s Borisem Savinkovem, bývalým ministrem vojenství ve vládě Kerenského, když svůj plán vykládal i tehdejšímu srbskému králi Aleksandrovi, potomnímu králi Jugoslaviie.

Ve věci samé všichni s ním souhlasili, že světová válka není... „dodělaná“. Clémenceau, ze všech dohodových státníků Kramářovi nejbližší svou dlouholetou praktickou zkušeností a praksí politickou i státnickou, s velkým porozuměním vycházel vstříc Kramářovu plánu, králevič Aleksandr ochotně dával k dispozici dobrovolníky. Jestliže trochu ztuhla se dívali na věc angličtí státníci, je to víc než pochopitelné při jejich stanovisku, jež velmi brzy se stalo každému zřejmým: Anglii přece nemohlo nijak vaditi, jestliže Rusko, jeho veliký soupeř hospodářský a politický (zejména v Asii), bude na řadu let podlomeno a vyřaděno ze světové politiky... Bylo to sobecké a s jejich stanoviska tak říkajíc „zdravě sobecké“ — ale jen zdánlivě. A jaké jiné sobectví, než naše české, podložené zájmem všelidským!

Anglie neuvědomila si prostě včas, že bolševictví ruské je problém světový a... nakažlivý! Svoje tehdejší „zdravé sobectví“ platí dnes Anglie draze, a bude na ně dopláceti, zdá se, ještě dlouho.

Když dnes — po odstupu let — posuzujeme tehdejší situaci, jak byla v prvních měsících pařížské konference, skoro nechápeme, jaké složky a jaké postranní, ne vždycky dosti čisté vlivy tady působily, že zdánlivě odvážný a riskantní, ale ve skutečnosti velmi reálný plán Kramářův mohl býti tak falešně vykládán a tak nenávistně napadán. Bylo to v době, kdy spojenecké armády stály takřka na hranicích Ruska, kdy na Sibiři — od Omska až po Charbin a Vladivostok — stála padesátitisícová čsl. armáda až po zuby ozbrojená, ovládající suverénně železnice a zocelená v bojích. Tedy okolnosti, jež mohly a musily býti brány vážně v úvahu, situace velmi příznivá v době, kdy násilná vláda bolševická, držící se jen slabostí svých odpůrcův a bezmeznou velikostí svých slibů, nemohla vydržeti ani týden plánovitý zákrok branné moci.

Nelze prostě upírat i Kramářovi, že dobře a velmi reálně viděl do budoucna: viděl jednak světové nebezpečí ruského bolševictví a jeho nakažlivost; předvídal, že Němci vnitřně nezasazení brzy zase se vzpamatuji. A posléze, ač vlastně především, viděl Kramář, jehož tak mnozí menší a velmi malí odpůrci rádi prohlašují za politického romantika, že bez pořádku v Rusku nebude pořádku v celém světě, nepříjde dlouhodobé období mírové, které tolik potřebuje celý svět po vyčerpávající dlouhé válce, jež vyssála všechny hospodářské rezervy i ve starých, velikých a bohatých státech.

Dnes, kdy skutečnost po 11 letech od tehdejšího momentu ve všech těchto hlavních směrech dala za pravdu Kramářově předvídavosti, není o těchto věcech ani třeba debaty. Možno se jen diviti, z jakých kalných pramenů tehdejší tažení proti Kramářovi bylo živeno. Dnes není také tajemstvím, že i mezi našimi důstojníky v armádě sibiřské, a právě mezi staršími, nejstatnějšími a nejinteligentnějšími, byli mnozí, kteří byli by nadšeně souhlasili s Kramářovým plánem, kdyby jim byl býval znám ve všech svých detailech. Je přece historická skutečnost, že byla mezi nimi zdatná skupina a nikoli právě bezvýznamná, která sama se zabývala vážně plánem nastoupiti zpáteční pochod, cestu do osvobozené vlasti — přes evropské Rusko! Vím to autenticky, z vlastní zkušenosti, neboť jsem tam byl právě v kritické době, kdy se připravoval návrat naší čsl. armády ze Sibiře (od počátku srpna až do konce října 1919), a byl jsem v živém styku s armádním i politickým vedením naší sibiřské armády.

Neškodí snad připomenouti v této souvislosti, že o svém tehdejším plánu Kramář loyálně informoval stále i ministra zahraničí dra Beneše, jenž vůči němu neměl přímých námitek, ač-

koli s ním vnitřně nesouhlasil a ve svých referátech do Prahy se nepokrytě vyslovoval proti jeho plánům. Patřilo arci k základním vlastnostem přímé povahy Kramářovy, že byl vždycky ochoten věřit lidem spíš více, nežli méně; předpokládati u nich stejnou otevřenost a přímost, jaká se jemu v důležitých akcích politických rozuměla sama sebou. Ale doma socialistický tisk demagogicky útočil na Kramáře, že „nemá dosti prolévání krve“, že „nás žene do nové války“ — ačkoli za souhlasu všech vojenských činitelů Dohody rozumělo se samo sebou, že při tak zv. intervenci nebylo v plánu žádati ani jediného českého vojáka; šlo jen o vyzbrojení statisíc ruských zajatců, s nimiž beztoho byla potíž v německých a rakouských zajateckých táborech, také u nás, kteří jsme je po Rakousku přejali.

Dnes je to již odbytá historie, ale patří jako velmi charakteristická epizoda do životopisu Kramářova, do zhuštěného přehledu jeho životního díla. Kdo se může dnes odvážiti Kramáře podceňovati a kaceřovati za tuto intervenční epizodu, když všechny jeho předpovědi o světovém nebezpečí bolševictví se splnily do posledního písmene?

*

Nebyla to však jediná neloyálnost, co potkalo Kramáře za doby jeho pobytu a jeho úmorné práce na pařížské konferenci roku 1919. 18. července 1919 oznámeno mu stručným úředním telegramem, že výsledek obecních voleb v republice vyžádal si rekonstrukce vlády, že je propuštěn z úřadu ministerského předsedy, v němž vystřídá ho socialista Vl. Tusar. Toto pražské rozhodnutí, učiněné bez vědomí Kramářova, bez dohody s ním, působilo prapodivným dojmem na politické kruhy evropské. Ale Kramář v zájmu státu a v zájmu odpovědné role, kterou na sebe vzal, potlačil hořkost i pocit neslýchané osobní křivdy a — dokončil svůj úkol s takovou poctivostí a rozvahou, jež ctí státníka jeho formátu.

27. září 1919 vrací se do Prahy již jen jako poslanec — jako pouhý člen Národního Shromáždění — spontánně vítán celou lidovou Prahou, která pranic nedá na přízeň a nepřízeň zákulisí, a dr. Kramář podává tu již 30. září referát o vykonané práci, zejména o hospodářských stránkách sjednaných smluv. Referát poctivý, bez nadsazování, v němž loyálně chválí víc činnost druhého delegáta československého na mírové konferenci, o své vlastní mluvě co nejméně.

Brzy na to odjíždí z Prahy do Ruska, podle dohody s ruským velvyslancem v Paříži (jmenovaným ještě Dočasnou vládou z r. 1917) Maklakovem, a s francouzskou vládou, společně s Maklakovem ke generálu Denikinovi, veliteli ruských bílých armád protibolševických. Denikin ovládal tenkrát značnou část jižní-

ho Ruska a Kramář pochopitelně chtěl poznati na vlastní oči situaci, chtěl se informovati osobně o stavu věci, o vyhlídkách zápasu proti nebezpečí světovému, které odhadoval daleko vážněji, než tak mnozí světoví státníci. Krom toho měl tu důvěrné poslání — urovnati jisté neshody mezi ruskou emigrací i nedorozumění s vládou francouzskou, jež k akci Denikinově stavěla se s plnou sympatií.

Po obojí stránce splnil Kramář své poslání plně a získal si upřímný vděk všech zúčastněných činitelů.

VII.

V REPUBLICE ČESKOSLOVENSKÉ.

Po návratu domů neodkladně chápe se zase organizační práce ve vlastní straně, nyní již ve straně národně-demokratické. Účastní se se vši svědomitostí, která se u něho rozumí sama sebou, politické práce v Národním Shromáždění, v důležitých komisích. Jako nemíval osobních ambicí ve vídeňském parlamentu, nemá jich ani v parlamentu československém. Velmi trefně platí o něm, co mi řekl kdysi, dávno před válkou, zesnulý ministr dr. Jos. Fořt v politické besedě, když náhodou přišla řeč na Kramáře: „Pro svou osobu Kramář nemá ambicí ministerských — on raději ministry dělá!”

Jinými slovy řekl to kdysi rakouský ministerský předseda baron Beck (podle vypravování Jos. Penížka), když na počátku léta 1906 utvořil svůj kabinet a předložil starému císaři listinu ministrů, na níž z Čechů byli Pacák a Fořt. — „A proč tu nemáte také Kramáře?” — ptal prý se císař, načež baron Beck odpověděl: — „Veličenstvo, dr. Kramář je jistě drahokam, ale nedá se tak lehce zasadit!”

S novou prací přicházejí i nové boje, když Národní Shromáždění pracuje na státní ústavě. Jsou dosud v živé paměti Kramářovy boje proti t. zv. „oficiálnímu” jazyku v ústavě, pro jazyk český a slovenský jako jazyk státní. Jsou v živé paměti jeho tuhé boje proti vázaným kandidátním listinám. V obou případech byl sice sněmovní většinou přehlasován a podrobil se loyálně, ale skutečnost i zde v obou případech dala za pravdu jemu proti většině, které kdysi podlehl. Značné a komplikované potíže dnešní praxe jazykové, demagogie a nepřírozenost našich volebních zápasů ukazují až příliš dobře, jak nedemokratický princip převládl ve volebních řádech demokratické republiky. A právě nedávno, na počátku roku 1930, výkvět naší inteligence spisovatelské a vědecké i právnického světa svým protestem a varovným hlasem, postavil se aspoň opožděně po bok dru Kramářovi — proti těm všem, jimž on před deseti lety podlehl na parlamentní tribuně.

A ještě jeden boj o hranice státu bylo podniknouti dru Kramářovi na půdě pražského parlamentu. Na jaře 1920 naše Národní Shromáždění odmítlo návrh arbitráže o Těšínsku. Arbitrem měl býti belgický král, u nás však rozhodnuto, že otázka má býti řešena plebiscitem. Ministr zahraničí však bez potazu s parlamentem upustil od plebiscitu a dal věc rozhodnouti konferenci velvyslanců. A tak 28. července 1920 padlo rozhodnutí, jímž ztratili jsme velký kus Těšínska s hlavním městem Těšínem; stěží jsme zachránili aspoň uhelný revír a košicko-bohumínskou železnici. Přišel pak ještě dodatečný zápas o Javorinu: v tom zápasu rozvinut silný odpor, který vedla národní demokracie s Kramářem v čele a její tisk. Výsledkem byl úspěch: Javorina zachráněna!

Tak pokračuje Kramář ve své práci politické, úporné a vyčerpávající, často neviditelné pro širokou veřejnost, ještě častěji nevděčné. Po nešťastném atentátu na dra Rašína v lednu 1923, k němuž se dal svěsti demagogickým tiskem levicovým zase takový nezralý mladík, jako byl v lednu 1919 útočník na dra Kramáře — jaká poučná shoda! — a po Rašínově tragické smrti v sevřené koalici všenárodní utvořena vládní „pětka“, v níž Kramář uplatňuje všechny své státnické schopnosti: obratnost ve vyrovnávání protiv, v docilování kompromisů, nevyhnutelných při každém politickém jednání, kde třeba smiřovati rozbíhavé zájmy různých stran.

Jako tady, tak ve všech jiných běžných otázkách politických Kramář mezi všemi důležitými úkoly dneška nejvýš staví jeden úkol: docílití politické shody a dorozumění se Slovenskem! Právě zavedení zemského zřízení, lámající hroty pražského centralismu, jež ať už právem, či neprávem tak těžce nesli Slováci, znamená značný krok k autonomii Slovenska, pokud je vůbec účelná a prakticky myslitelná. Ale i v jiných otázkách Kramář vědomě a důsledně pracuje pro připoutání Slováků, napravuje (třeba neúmyslné) chyby, nahromaděné v překotných letech popřevratových. Když dochází ke sporu s Vatikánem, tak zbytečně a nevkusně vyvolanému našimi socialisty, Kramář s vervou sobě vlastní nalézá smírnou formuli ohledně Husova dne, kterou spor zaběhlý do slepé uličky hladce je řešen a v necelých dvou letech definitivně vyřešen „modem vivendi“ — a zase první roli tu hraje u něho ohled na Slovensko, snaha o smiřování protiv, vzniklých z překotnosti a nedomyšlenosti našeho levicového náboženského radikalismu.

Pro všenárodní koalici Kramář mluví, horlí, osobně agituje — agituje právě za volebních kampaní, často proti zájmu vlastní strany, ve chvíli, kdy všechny jiné strany a především vůdcové těchto stran obstarávají jen svoje stranické zájmy, nemáme-li říci přímo: zájmy osobní. Právě v této věci je Kramář, chcete-li, nenapravitelný optimista. Tady, ale jedině tady, hodí se na něho predikát, který mu dávají jeho političtí odpůrci, raději

ovšem s tónem příhany. Jest opravdu nenapravitelný optimista v jedné věci: věří v lidi, i když si toho nezaslужují, věří ve vítězství pravdy, věří v mravní princip politický. Jest a vždycky chce býti tak absolutně počestný, že i v zápalu politických bojů jest ochoten věriti také v počestnost svých odpůrců. Často na škodu vlastní, na škodu své popularity, bere na sebe větší míru odpovědnosti, než jaká mu po právu přísluší, právě ve věcech a kampaních nepopulárních. Neboť o svou vlastní popularitu dbá vždycky až naposledy, lépe řečeno: nedbá o ni!

Pro všennárodní koalici vystupoval Kramář se vši vervou a hájil její oprávněnost i tehdy ještě, když princip sám ostatními stranami jest opuštěn a Němci vstupují do československé vlády.

Dr. Kramář má účast Němců na vládě za předčasnou. Bojuje proti ní. Ztuha, důsledně, s otevřeným hledím. Radí posečkati. Když však se ukáže většina pro vstup Němců do vlády, se samozřejmou loyálitou se podrobuje a rozumí se, že tento nejtvrdší český nacionalista je loyální i vůči Němcům, neklade jim překážek v cestě k pozitivní práci, a snaží se, aby německý aktivismus v parlamentě i ve veřejném životě vůbec přinesl prospěch republice. Takový je již dr. Kramář.

Ale zároveň: jako protiváhu německému vlivu a se zřetelem na žádoucí úpravu vnitropolitických poměrů při nastalé spoluprádě s Němci, s myslí upřenou do budoucna, Kramář ani na chvíli nezapomíná — na Slovensko! Neopomíjí žádného momentu, jak je připoutat co nejvíc, uklidnit je, získati je krajní loyálností a získati i jeho vzájemnou loyálnost. Jde o otázku reformy veřejné správy, a Kramář se vši energií prosazuje místo župního zřízení (nacionálně pro nás nebezpečného) zřízení zemské, jež právě ve Slovensku se výborně osvědčuje.

V tomto směru je činnost Kramářova — zajisté ještě ne zcela ukončená — velmi výsledná. Patří k historii nejnovější, takřka ze včerejška, jak dovedl Kramář získati slovenské luďáky (Hlinku) pro občanskou koalici, a ještě dnes, i když v nové koalici česko-německé, t. zv. „široké koalici“ luďáci nejsou zastoupeni proti Kramářově radě a proti jeho lepšímu přesvědčení, je jejich poměr k pražské vládě přece jen lepší a nadějnější do budoucna.

Bylo by snad k vůli úplnosti zapotřebí aspoň taxativně zmíniti se o vlivné zákonodárné činnosti Kramářově v politických akcích doby nejposlednější, při jednání o daňovou reformu, tak významnou pro výrobu průmyslovou, o velké dílo sociálního pojištění, při němž Kramář s takovou vervou a s nepopíratelným úspěchem hájil zájmy soukromých zaměstnanců i zájmy dělnické, tyto mnohem věcněji, než vlastní dělnické strany, ale tu jde o věci ze včerejška, jež jsou v čerstvé paměti všech, kdo sledují jen trochu podrobněji náš politický život.

VIII.

PŘÁTELE A ODPŮRCI.

Často jsem se setkal v různých kruzích, v různých společenských vrstvách, také jinonárodních, ano i německých, doma i v cizině — s běžnou otázkou, která ve formě na první pohled banální, ale leckdy velice upřímně a lidsky míněné, vyznívala asi tak: že se tomu Kramářovi chce zabývat se pořád ještě politikou, dát na sebe útočit od lidí maličkých a malicherných, kteří nedovedou ani ocenit úroveň jeho práce a významu?! Že snáší tak trpělivě útoky, osobní špinění, povodeň demagogie, lidského nevděku a nekulturnosti?! Člověk jeho světového vzdělání a rozhledu, jenž toho přece nepotřebuje, jenž z politiky nikdy nic neměl a ani nechtěl mít! Atd.

Otázky t. zv. řečnické, nevyžadující vlastně odpovědi, již svým tónem napovídají podle politické orientace a ovšem i míry temperamentu tazatelů: muž hmotně na všechny strany neodvislý, jenž politiku a veřejné působení nikdy si nečinil řemeslem, mohl by klidně, všeobecně vážen, věnovati se pohodlnému, širokému životu, nepotřeboval by se klopotiti ve veřejné aréně, mohl by užívati klidu jistě zaslouženého po desítkách let vyčerpávající práce. Je světová autorita, uznávaná po zásluze, vážená doma i za hranicemi, je politik a státník takového formátu, že tenkrát, až odstoupí z veřejného života, všeobecně se to pocítí, a pak arci také bude spravedlivě zvážen jeho význam.

Na všechny tyto a podobné hlasy lze namítnouti jen jedno: patrně se Kramář chce neustupovati, poněvadž nemůže jinak! Právě politik a státník jeho formátu neustupuje s veřejné arény. Jeho život, sám smysl tohoto života jest od vstupu do něho veřejná práce pro národ, nezištná a neosobní, jak uznává přítel-nepřítel; od roku 1918 pak je to práce pro stát, o jehož vznik má také snad kus své zásluhy. To znamená tedy plných čtyřicet let. A než vstoupil do tohoto veřejného života, těch deset let před tím — to byla léta přípravy, pilné, soustavné, vědecké přípravy pro veřejný život politický, jak vysvítá právě z jeho životopisu, který jsem se tu pokusil zachytiti aspoň v hlavních a

markantních rysech. Není druhého politika v českém národním životě, který by se byl tak soustavně a vědomě připravoval pro veřejný život, jako právě Kramář. Je to tedy dohromady padesát let politiky, průměrný lidský věk, a víc, než průměr.

Žádný národ světový, žádný stát nemá mnoho takových mužů, všude jsou to jen řídké, zcela osamělé výjimky.

Byl šťasten dr. Kramář v tomto životě? Byl šťasten i ve svém životě osobním? Zcela jistě ano, ač v bojích svých, jichž tolik prodělal, měl i svoje porážky. Ale hlavní svůj boj, k němuž bylo namířeno tolik let v první, větší půli jeho života, ten boj skončil vítězně. Osud mu dopřál dočkati se vítězství národního a přiložiti ruku i k jeho upevnění.

Měl a má mnoho odpůrců ve svém životě, i zavilých odpůrců. Neboť dráždil lidi svým čistým štítem, svou otevřeností, jež se nepotřebovala ničeho bát. Ale byl vždycky a zůstal blízek mnohým srdcím i svých odpůrců, politických i národních, kteří mu v těch bojích stáli blízko, třebaže na druhé straně bariéry. I nacionální Němci měli ho a mají rádi osobně, i odpůrci domácí a třídní, neboť všem imponuje jeho přímost, houževnatost, nekompromisnost v hlavním a zásadním, ačkoli je mistr v politických kompromisech, jeho aristotelovská čistota a neosobnost zájmů. Nemluví úmyslně o čistotě rukou, poněvadž vím, jak nerad o tom slyší Kramář, neboť tato čistota má se přece rozuměti sama sebou u muže veřejně činného, a on sám několikrát se vším důrazem připomněl, že čistota osobní sama o sobě není zásluhou, nýbrž nezbytným předpokladem, že zdůrazňovat ji jako zásluhu politika, znamená jen — míti zásadně vadné stanovisko při posuzování veřejné činnosti.

Zmiňuje se o tom i ministr dr. J. Matoušek (ve sborníku „Z hor jsme!“), jak se Kramář zlobívá, když lidé, i blízcí mu osobně, připomínají jeho mravní čistotu: „— to se přece musí rozuměti samo sebou, to mne jen ponižuje, že se tato samozřejmost u mne tak zdůrazňuje!“

Jak Kramář sám soudí o t. zv. světské slávě a osudech politika exponovaného v denních bojích, vyslovil právě při takové jubilejní příležitosti, když všecken náš politický a veřejný svět mu vzdával uznání. Tuším, že to bylo na sklonku roku 1910, když mu bylo padesát:

„Kdo byl dlouho v politickém životě a trochu kriticky myslel nejen o druhých, nýbrž také o sobě, dojde zajisté k názoru, že jediné, co dovede uspokojiti seriosního člověka, je ctižádost věcná, ctižádost prospěti věci, které sloužíš. Vždyť osobní úspěchy jsou něco tak pomíjejícího... Dnes provolávají ti „sláva!“, zítra volají: „ukřižuj!“ A jen ten člověk snese s klidnou myslí toto poslední, kdo nebaží po oné první, a kdo chce jen jedno, ale to s celou duší: aby na soudu historie

opravdový pokrok národní věci spjat byl pro všechny časy také trochu s jeho jménem."

Říkává se o lidském štěstí, že je vrtkavé. Vrtkavější je lidské uznání, t. zv. popularita, a teprve již v politice! Snad všichni opravdu velcí politikové a státníci všech věkův a všech národů toho zakusili. Také dr. Kramář, na jedné straně všeobecně uznáván a veleben, na druhé straně ocital se zhusta v situaci, kdy se na jeho osobu soustřeďovaly útoky, často velmi nevybíravé. Třeba ovšem odlišovati osobu od díla, osobní vlastnosti a zásluhy od činnosti, po případech od kampaní politických, které ten či onen politik a vůdce své strany je nucen vésti, třeba že je si vědom přechodné nevýhodnosti a nepopulárnosti svého stanoviska. O tom zejména mohl by mnoho mluvit dr. Kramář.

Ale dalo by se snést mnoho dokladů o tom, jak často i zásadní odpůrci Kramářovi, i největší jeho protivníci z jiných politických táborů, získání kouzlem jeho osobnosti, dovedli přece jenom odlišovati osobu od věci. Znamená to mnoho zejména v našich malých poměrech. Nezapomenutelná zůstane mi rozmluva se zesnulým politickým historikem Ernestem Denisem při jeho návštěvě v Praze, brzy po převratě, na sklonku r. 1918. E. Denis, sám politický zápasník, jenž za světové války jako nezištný a vášnivý obhájce československé věci ve smrtelné pří s Habsburky, přijel k nám, ač vážně churav, podívat se, jak osvobozený národ tak blízký jeho srdci, zařizuje se ve své domácnosti.

Bohužel byl nucen brzy ulehnutí a většinu svého času v Praze ztrávil v podolském sanatoriu. Tam jsem ho po prvé navštívil v listopadu 1918. E. Denis, ač sklíčen bolestnou chorobou, živě se rozhovořil o poměrech za války u nich ve Francii a u nás doma, a zajímalo ho všechno z našeho domácího odboje. Rozhovořil se živě o Kramářovi. Zdůraznil, jak si ho váží pro jeho světový přehled, pro pevnou politickou linii, kterou osvědčil před válkou i za války. Nadšeně se rozhovořil o jeho zdravém rozumu, s jakým dovedl spojovati zájmy podružné s kardinálními, věci běžné politiky se všemi, také kulturními potřebami. Vyniká osobním kouzlem, jemuž nikdo neodolá; kdo s ním mluvil, třeba jen několik minut, zachová si nesmazatelnou upomínku na toto setkání. Okouzluje svou vlídností: přímý pohled, otevřenost; získává si lidi svou dobrou myslí i pevným zdravím. Všecko u něho dýše touhou po činnosti. „Vědělo se o něm," — praví Denis ve vzpomínce, kterou napsal k 60. narozeninám Kramářovým, — „že je prozíravý, velmi zasvěcený do státních věcí a jeho rady byly z těch, přes které se nepřechází. Byl skvělý řečník. Neměl jsem sic nikdy příležitost slyšeti ho řečnit česky, ale několikrát jsem ho slyšel mluvit francouzsky: jeho zvučný hlas, jeho vážné vystupování, jeho jasné myšlenky, vděk a vzruch — to všechno získávalo posluchače. Přirození řečníci bývají vždycky optimisté. Nemohou se pouštět leckdy do podrobností,

a přece musí dovést přesvědčiti svoje posluchače. To dovedl Kramář znamenitě."

S opravdovým vzrušením mluvil E. Denis o tom, jak na něho sama i na jeho politické přátele v Paříži působily zprávy o Kramářově uvěznění, o jeho velikém politickém procesu a posléze o jeho odsouzení. Rozsudek válečného soudu vyvolal opravdovou hrůzu u všech Kramářových přátel. Denis sám činil s pomocí několika svých nejdůvěrnějších známých kroky u Vatikánu a u španělského krále, aby rakouský dvůr byl přiveden k rozvaze, „k návratu zdravého rozumu," — jak se sám vyjádřil. „Ale proces Kramářův měl jeden veliký a pronikavý význam: že totiž otevřel oči i nejzatvrzelejším straníkům Habsburků. I lhostejní byli vyburcováni ze své lhostejnosti, jejich svědomí se probudilo, jejich váhání bylo zapuzeno. Kramářův proces a jeho odsouzení z Vídně bylo pocítěno v celé Evropě jako memento a získalo mnoho sympatií nejen tomuto velkému politikovi, nýbrž celému národu. A významné bylo, že to bylo právě ve chvíli, kdy národ těch sympatií potřeboval."

*

Na závěr nebude snad od místa retrospektivní pohled na jednu složku Kramářovy veřejné činnosti, která je zvláště nápadná u vůdce politické strany všenárodní, buržoasní, jak se obecně říká: na jeho sociální názory, smýšlení, cítění. Kramář nebyl nikdy socialista; neživotnost marxistické teorie bystře viděl a odsoudil již v dobách své přípravy pro politiku a veřejný život. Poslední pak desetiletí jeho veřejné činnosti spjato je s nejprudší kampaní politickou proti uznání Sovětů — a to je právě boj proti marxismu, uváděnému v praxi šílenými moskevskými pokusníky.

Ale pro sociální otázky měl Kramář vždycky živé pochopení; studoval je stále, byl protagonistou jejich u nás. Již r. 1888 v Masarykově „Atheneu" hájí Kramář státní socialismus, potírá individualistické národohospodářské teorie, ukazuje na slabiny manchesterského liberalismu; hlásá zásadu, že stát má dirigovati výrobu a chrániti ji. „Na poloviční cestě se nemůže zastaviti, chce-li dosíci svého posledního úkolu: cestou míru, cestou zákonodárství a správy přetvořiti kapitalistickou výrobu, aby přestala byti nekonečným bojem mezi kapitálem a prací, ve kterém poslední, slabší, přes všechny fráze o svobodě, anebo právě snad následkem jejich — podléhá." Tyto své názory hájí také vůči hraběti Lvu N. Tolstému, když ho navštěvuje za první své studijní cesty po Rusku, v Jasné Poljaně, roku 1890. Tolstoj s ním polemisoval. Nesouhlasil, že by stát měl zasahovati do výroby, že by dělník zlepšením hmotných poměrů mohl se státi mravně lepším, nebo šťastnějším. Myslím, že dnes tato otázka je praxí řešena a rozřešena ve prospěch stanoviska Kramářova.

Když se později sám stává továrníkem, kupuje tkalcovnu v Libštátě, je zaměstnavatel a kapitalista toho druhu, jaký by si přál, aby takoví byli všichni. Nemá ovšem času starati se osobně o svůj tovární podnik, zabrán brzy úplně činností veřejnou, ale při každé příležitosti se stará o to, aby poměr správy továrny k dělnictvu byl co nejlepší a nejpřátelštější.

Doporučuje při každé příležitosti studium sociálních otázek. Na sjezdu v Železném Brodě již v srpnu 1893 vybízí výslovně studentstvo:

„Nestačí jenom studovati sociální vědy. Musíte také v srdcích svých cítiti, že právě ti nejmenší, chudý dělník, malý rolník, řemeslník, zkrátka všichni, kteří trpí pod tíhou boje za existenci, jsou vaši bratři! Těm že musí býti pomozeno, jejich účast že musí býti zlepšena třeba na útraty nás všech. Dokažte jim pravou bratrskou lásku, nemějte se za povýšenější, poněvadž vám osud popřál více se učit, neodcizujte se jim, pomáhejte jim, kde můžete, obcujte přátelsky zejména s mladší generací dělnickou a řemeslnickou, stůjte vždycky za zlepšení jejich hmotné situace, za jejich občanská práva! Jednotlivec nedovede zvrátiti sociální řád, musí se podčiňovati zákonům hospodářské soutěže, ale může pomáhati těm, kteří nemají zastání. Vůli všech, když každý bude ochoten obětovati něco ze svých prospěchů, bude možná změnit i hospodářské řády na prospěch těch milionů, kteří v boji hospodářském jsou vždycky poslední.

Nezapomínejte, že dělnická otázka je jedna z nejpálčivějších českých otázek, vždyť jde tu o statisíce našich českých dělníků. Máme povinnost starati se, aby jim bylo lépe, aby nebyli vysilováni prací, jak to vidíme v našich horách, aby jejich ženy mohly žíti víc své rodině, výchově svých dětí, aby dělnictvo bylo zabezpečeno ve stáří, aby bylo zlepšeno jeho hmotné postavení, — a pak to české dělnictvo nebude dáno na pospas německým zaměstnavatelům, nebude nám odcizováno, naopak, bude tvořiti pevný, široký podklad našeho národního života. Ale musíme se starati o své dělnictvo, musíme dokázati, že jsme demokrati nejen slovy, nýbrž skutkem a činem.”

Z četných Kramářových řečí a veřejných projevů dalo by se shledati mnoho a mnoho citátů, které by dosvědčily, že otázka sociální byla u něho zároveň vždycky také otázkou nacionální, že speciálně otázka dělnická je podstatný a velký kus naší otázky národní. Jen ještě několik vět z jiného projevu, adresovaného zase studentům, r. 1908:

„Nemyslím, že je demokratické sestupovati k lidu v takovém smyslu, aby se inteligentní muž úmyslně snižoval na úroveň širokých mas. Nikoli, právě inteligent má lid poučovati a pracovati pro něj. Ale s vlky výti, lichotiti vášním davu a všemu tomu, co chce lid z neporozumění a co není proveditelné, jako to dělají v mnohých jiných stranách, to není demokratismus, není to práce

pro blaho lidu. Naopak, je to kažení lidu, je to vnášení prázdných hesel do lidu, podporování chutí a žádostí, které nikdo na světě nedovede splnit, které berou tomu lidu jenom víru a chuť k vážné politické práci."

*

Nikdy nic nesliboval, o čem nemohl vědět bezpečně, že bude moci splnit. Je příslovečný přímo rys jeho povahy, že právě ve velkých a tuhých kampaních volebních, kdy se to na všech stranách hemžívá sliby, Kramář byl vždycky neobyčejně střízlivý ve slibech, přidržuje se zásady, že právě voličům, o jejichž hlas se ucházíme, má se mluvit jenom pravda. Dovede být i velkomyslný k odpůrcům; umí zapomínat, vědom si toho, že v politice se musí leckdy zapomínat. Zapomínat třeba již dnes, byť se ještě včera rány rozdávaly a přijímaly. Je konciliantní v jednání soukromém, jako noblesní ve veřejném vystupování. Jenom lež, nepoctivost, faleš, buď v něm odpor a zatvrzuje ho.

Takřka v předvečer jeho sedmdesátky ho stihla těžká rána osobní: vážná nemoc jeho choti, s níž ho pojí něžné duchovní porozumění plných třicet let. Skoro zázrakem okřála z nebezpečí, jehož se lekali lékařští odborníci. Kéž to můžeme chápat jako příslib vzpružení, jako dobré znamení do dalších let práce v činnosti veřejné, již by národ i stát těžce postrádal. Můžeme přát jemu i sobě jen jedno: aby mu bylo dopřáno pracovat ještě dlouho ke zdaru tohoto státu, upřímně demokratického, k menšinám spravedlivého, ale nikoli slabého, s orientací slovanskou. Kéž osobně se dočká definitivního upevnění našeho státu i osvobození Ruska, jež se mu stalo jakoby druhou vlastí ve spojení s jeho chotí, neboť to bude zároveň i nejbezpečnější záruka našeho šťastného rozvoje.

IX.

ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA.

Ve svém pokusu o stručnou a zhuštěnou monografii opírám se nejraději o prameny přímé: o Kramářovy knihy a studie vydané knižně především, o jeho přčetné stati novinářské, o texty jeho řečí a přednášek. Od polovice let devítistých (1906—7), kdy jsem dra Kramáře osobně poznal a od té doby nepřetržitě jako novinář jsem vedle něho pracoval, často v živém kontaktu, mohl jsem používat při odkazech na jeho výroky a v přímých citátech vlastních poznámek a statí, takže některé z nich nekryjí se snad doslovně s původními texty, pokud byly publikovány v novinách (hlavně v „Nové Politice“, ve „Dni“ a v „Nár. Listech“) nebo ve zvláštních otiscích, ve formě brožur a pod. Odchyly jsou však jen ve zhuštění, ve stilisaci zestručnělé, nikdy ovšem nejde o odchyly od smyslu a ducha jeho.

Jiné prameny, jichž jsem použil v této skromné práci, jsou hlavně: dva sborníky, vlastně sborníčky, vydané k 50. a 60. narozeninám dra K. Kramáře: nákl. „Českého Čtenáře“ v Praze 1910, nákl. „Ženského Světa“ v Praze 1920 (tento druhý jsem sám zredigoval), a sborník vydaný vysokým studentstvem: „Z hor jsme“ (ve Vysokém n. J. 1927, redakcí A. Vodseďálka). Kromě toho ze vzpomínkových děl z doby válečné a převratové knihy T. G. Masaryka „Světová revoluce“ a Ed. Beneše „Světová válka a naše revoluce“; některými daty posloužily mi i kniha Jos. Penížka „Česká aktivita v letech 1878—1918“, díl I., a dra J. Kaizla „Z mého života“; dále stati Adolfa Srba a dra R. Procházky v naučných slovnících Ottově a Masarykově — příslušné svazky z let 1900, 1909 a 1929.

*

Soupis ohromné publicistické činnosti dra K. Kramáře v tisku českém, německém i v zahraničí za více než 40 let čeká ovšem teprve příštího politického historika. Sám musil jsem se omezit na pouhé zaznamenání — bibliografii sotva asi úplnou —

toho, co mi bylo přístupno z knižních, brožurkových a letákových vydání. Ale snad aspoň tento nedokonalý soupis podá jakýsi přehled politického a publicistického díla Kramářova, poskytne základ a usnadní orientaci.

V Praze, 30. listopadu 1930.

V. Č.

O B S A H :

I. Mladá léta	Str. 3
II. Vstup do politiky	„ 8
III. Politické kampaně	„ 11
A. — Mezi Prahou a Vídní. — Politika domácí i zahraniční	„ 13
B. — Kampaň za všeobecné právo hlasovací	„ 16
C. — Kramářovo novoslovanství	„ 17
D. — Kampaň o jazykovou rovnoprávnost	„ 21
IV. Léta válečná	„ 24
V. Převrat	„ 40
VI. Pařížské konference	„ 44
VII. V republice Československé	„ 52
VIII. Přátelé a odpůrci	„ 55
IX. Závěrečná poznámka	„ 61

SOUPIS KNIH,

drobnějších studií, statí a řečí dra K. Kramáře,
pokud vyšly samostatně:

- „Das Papiergeld in Österreich seit 1848“, Leipzig, 1886.
„Les partis politiques et la situation parlementaire en Autriche”.
Paris, 1889.
„Die russische Valuta-Reform”. Wien, 1896.
„České státní právo”. V Praze, 1896, nákl. Edv. Beauforta. „Politické knih.” č. 1. — II. vyd., v Praze, 1914, nákl. redakce „Snahy”, knihovny „Snahy” č. 2.
„Europe and the Bohemian question”. „National Review” (London, říjen 1902). — Český překlad v „České Revui”.
„Poznámky k české politice”. V Praze 1906, nákl. Bursíka a Kohouta.
„Anmerkungen zur böhmischen Politik”. (Překlad Jos. Penížka.)
Wien, 1906.
„Rakouská zahraniční politika v XIX. století”. „České politiky”
díl I. (str. 45—180), redakcí Zd. V. Tobolky. Praha, 1906,
nákl. J. Laichtra.
„O úkolech svobodomyšlného studentstva”. V Rokycanech, 1908.
Nákl. výk. výb. nár. strany svobodomyšlné.
„Dějiny české politiky nové doby”. „České politiky” díl III.:
Od vstupu Čechů na říšskou radu až do pádu strany staro-
české (str. 448—514). Za vedení nár. strany svobodomyšlné
(str. 525—795). Redakcí Zd. V. Tobolky, v Praze 1909,
nákl. J. Laichtra.
„Veřejný list panu tajemnému radovi prof. dru Adolfu Wagnerovi
v Berlíně”. Praha 1909, nákl. časopisu „Union”.
„Offenes Schreiben an Herrn Geheimrat Prof. Dr. Adolph
Wagner”. Prag, 1909.
„O české politice”. V Praze 1909, „Studentské otázky” č. 3. Ná-
kladem Studentské org. nár. str. svobodomyšlné.
„Kdo jest zodpověden za nynější stav české politiky?” V Praze
1909. „Svobodomyšlné epistoly” č. 1. (Společně s prolo-
gem dra V. Škardy.)

- „Politika a vzdělání“. Úvodní řeč při zahájení přednášek na „Českém učení pro vědy politické“. Praha, 1911.
- „Předmluva“ ke sborníku „Slovanstvo“, jež redigovali univ. prof. Jiří Polívka a Jar. Bidlo. V Praze 1912, nákladem L. Laichtra.
- „In memoriam“. V Praze 1913. Knihovny nár. str. svobodomyšlné čís. 18.
- „Problémy české politiky“. V Praze 1913. Knihovny nár. strany svobodomyšlné č. 15.
- „O zahraničních otázkách“. (Dvě řeči po návratu z Paříže, 27. září a 4. října 1919.) V Praze, 1919.
- „Ruská krise“. V Praze 1921. Nákl. Pražské akc. tiskárny (Nár. Listů).
- „Die russische Krisis“. Geschichte und kritik des Bolschewismus. Übertragen von A. Schebek. München, 1925.
- „Russkij krizis“. Russkij perevod A. S. Izgojeva. (S doplňky autorovými pro ruské čtenáře.) Paris, 1926, vydavat. „Rapid“.
- „Pět přednášek o zahraniční politice“. V Praze 1922, nákl. Pražské akc. tiskárny (Nár. Listů).
- „K svědomí osvobozeného národa“. Tři řeči v ústavní debatě Národního Shromáždění (27.—29. února 1920.) V Praze, 1920.
- „Die Rede zum Budget der tschechoslow. Republik“, gehalten am 22. Jänner 1920 in der Prager Nationalversammlung. — Deutsch-politische Arbeitsstelle, Praha, 1920.
- „Na obranu slovanské politiky“. V Praze 1926, nákl. Pražské akc. tiskárny (Nár. Listů).
- „V zaštitu slavjanskoj politiky“. Russkij perevod S. I. Varšavského, Paris, 1927, nákl. N. P. Karbanikova.
- „Naše slovanství a uznání Sovětů“. „Naše politika“ č. 1., sbírka polit. a hospod. studií (redakcí Jos. Hudce). Praha, 1926.
- „K svědomí národa“. (Po vstupu Němců do vlády je třeba více nacionalismu.) — „Naše Politika“, č. 5. Praha, 1926.
- „Československý stát a Slovanstvo“. Řeč pronesená v politické škole 8. VIII. 1927. Z cyklu přednášek mladé generace Čs. Nár. Dem. na Král. Vinohradech, 1927.
- „K studentstvu“. „Naše Politika“, č. 7. Praha, 1928.

